

B

E c o n o m i q u e

**BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING**

Vid definitiv flyttning återsänds
försändelsen med nya adressen på
baksidan (ej adressidan).

**NORDISKA FÖRBUNDET
FÖR KULTURLANDSKAP****Returadresser:****SVERIGE**

Hälsinglands museum, Storgatan 31,
S-824 32 HUDIKSVALL.

NORGE

G Sør-Reime, Salvågegate 9,
N-4006 STAVANGER.

DANMARK

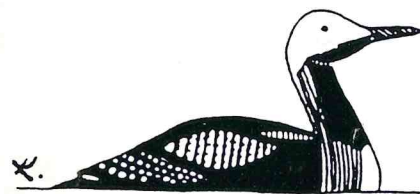
P Grau Møller, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV.

Palautukset:**FINLAND**

M Karlsson, Landskapsstyrelsen,
PB 60, SF-22101 MARIEHAMN.

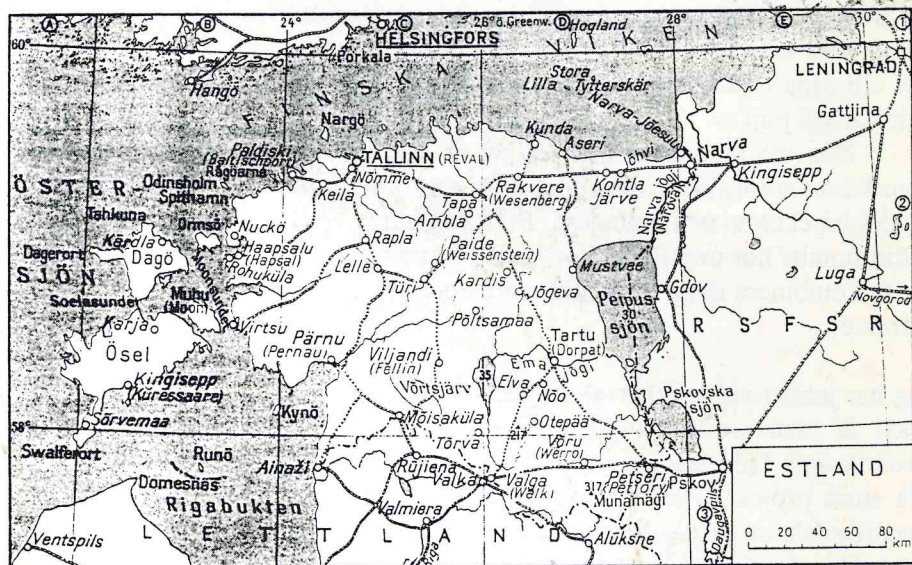
HUSK KONTINGENTEN !

Postgirokonto till
Nordiska Förbundet för Kulturlandskap:
Danmark, c/o Per Grau Møller
nr 8 96 50 80
Norge, c/o Geir Sør Reime
nr 4 51 14 32
Finland, c/o Liisa Eerikäinen
nr 1099 421
Sverige, c/o Maria Nyman-Nilsson
nr 77 52 09-0

Medlemsavgiften

Kontrollera att ni betalat för år 1995. Har ni inte gjort det. Gör det!
Då slipper både ni och vår kassör onödigt besvär. Postgironummer finns
här intill. Beloppen finns angivna bl a på sid 2.

Samhall Dale, Hudiksvall

Estlandsresa 15-17 september

Anmälningstiden går ut den 15 augusti. Förmodligen kommer denna tidning för sent framför ögonen på Dig som inte fått direkt information. Kanske kan ett försök till efteranmälan lyckas. Kontakta i så fall Olof Stroh, som bör kunna nås via sitt arbete, tel 018-169100.

Det blir en spännande och intressant resa. Vård och ciceron blir staden Tartus miljövårdsspecialist, Uku Alakivi, som är mycket kunnig inom såväl natur, som kulturhistoria. Vi får uppleva mycket av östra och nordöstra Estland.

Fler kommer inte att antas än att vi ryms i en buss. Priset för vistelsen i Estland blir ca 1500 SEK, då ingår buss, mat och delat hotellrum av medelstandard. Vi träffas i Tallin 15 sept ca 12.00 och skiljs där 17 sept ca 18.00. Resa till och från Tallin betalas enskilt.

Kartan här ovan är gammal och översiktlig. Den fungerar dock för att fantisera kring.

ISSN 1102-6553

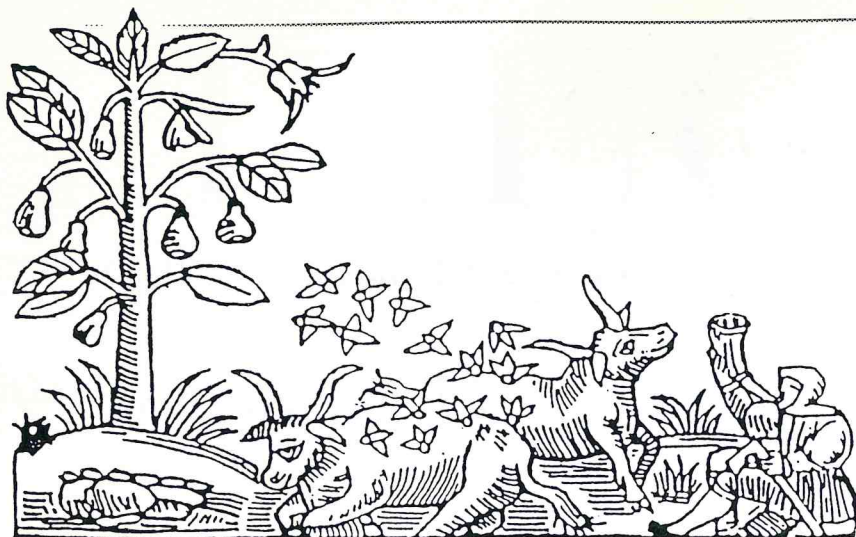
LOMMEN

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

15 * Augusti 1995

Innehåll:

- * Kulturhistorien i planlægningen * På nordiska vägar * Om EU kan vi tycka olika *
- * Litteratur om kulturlandskap * Fäbodbruk med gröna kor * Årsmötesprotokoll 1995 *
- * Kulturlandskabet - Odlingslandskapet * Nya namn * Odlad mångfald - årsberättelse *

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Förbundet för DIG!

Ett landskap som präglas av människans verksamheter är ett kulturlandskap. På isländska heter det "*búsetuland-slag*", det slags land där någon har bosatt sig.

Nordiska förbundet för kulturlandskap vill öka intresset för kulturlandskapet i de nordiska länderna, bredda kunskapen om det och värna värdefulla miljöer - vårt historiska arv; bebyggelse och odlingsminnen och alla djur och blomster, som odlingen bundit till landskapet.

Förbundet ger bland annat synpunkter på utredningar och lämnar förslag eller gör uttalanden i aktuella frågor. Det arrangerar studieresor, seminarier, kurser och utställningar. Årsmötet hålls på olika ställen i Norden och kombineras alltid med seminarium och exkursioner. Alla kan föra fram idéer och ta initiativ. I fullt medlemskap ingår bl a prenumeration på medlemstidningen LOMMEN och årsskriften NORDISK BYGD.

Medlemskap kostar 125 kronor/85 mark om året. Familjemedlemmar betalar 30 kronor/20 mark. Gör anmälan genom inbetalning på något av förbundets postgirokonton (se sid 28). Kom ihåg namn och adress. Ange dessutom gärna telefonnummer till arbete och bostad samt verksamhet och intressen.

Berätta för arbetskamrater och övriga bekanta om förbundets arbete och värva dem som medlemmar.

LOMMEN, ISSN 1102-6553, är tidning för medlemmar i **NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP**. Förmedlas via prenumeration. Äldre tidningar säljs som lösnummer: Kr 20:-, Mk 15:-
Adress: c/o Hälsinglands Museum, Storgatan 31, S-82432 HUDIKSVALL.
Telefonnummer: 0650-196 12 eller 0650-978 04.
Bidrag till **LOMMEN** tas emot med glädje och tacksamhet.

Omslagsbild: *Myrslott*. K Ekeland.

STYRELSEN tar emot idéer och svarar på frågor om förbundet. Det går bra att kontakta vem som helst. De med ordet "*kontakt*" efter sina namn har dock som särskild uppgift att hålla det nationella medlemsregistret aktuellt.

ORDFÖRANDE

Lena Bergils, Eskilstuna museer,
S-631 86 ESKILSTUNA
Tel a 016-101368, b 0650-97804.

VICE ORDFÖRANDE

Marita Karlsson, kontakt Åland,
Landskapsstyrelsen, PB 60,
SF-22101 MARIEHAMN.
Tel a 928-25000, b 928-16887.

SEKRETERARE

Gunvor Gustafson,
Hälsinglands museum, Storgatan. 31,
S-82432 HUDIKSVALL.
Tel a 0650-19612, b 0653-77052.

KASSÖR

Per Grau Möller, kontakt, Egevej 1,
Nr. Lyndelse, DK-5792 ÅRSLEV.
Tel a 66 158600, b 65 902240.

Kurt Borella, Tornebjerggårds vej 5,
DK-3400 HILLERÖD
Tel a 42 188066, b 48 174181

Liisa Eerikäinen, Museiverket,
PB 187, SF-00171 HELSINGFORS.
Tel a 90-4050200, b 90-791754.

Mats G Nettelbladt, Småtindvegen 1B
N-8007 BODØ.
Tel a 755 31573, b 755 27317.

Maria Nyman-Nilsson, kontakt,
Fredriksdals friluftsmuseum
S-25437 HELSINGBORG
Tel a 018-169100, b 018-126685.

Geir Sør-Reime, kontakt, Salvåge-
gata 9, N-4006 STAVANGER.
Tel a 51 516858, b 51 896661.

Styrelsens kontakt på Island är
Birgitta Spur, Sigurjón Olafsson
Museum, Laugarnestanga 70,
IS-105 REYKJAVIK. Tel a 55 32906.

Ur LOMMEN

Vägar, EU, myror med flera fän

Det är naturvårdsår och Nordens länder har vinklat sina manifestationer mot de landskap människan ger prägel - KULTURLANDSKAPET. Årsmötesexkursionerna ägnades åt Finlands tema; parker och trädgårdar. Nationellt är förbundet mest framåt i Danmark, med flera egna arrangemang.

Väg är en benämning besläktad med latinets *ve'here* = föra. De av djur och de första människorna upptrampade stigarna till vatten, beten, jaktmarker och till andras hålor eller hyddor röjdes och jämnades, men först genom användningen av släpor, rullar och hjul tarvades större arbeten för markens jämnande till väg, skriver Svensk uppslagsbok 1936. Både vägar och stigar förmedlar viktig landskaps-historia. Vägmiljöerna har också en särskild betydelse för vissa växter och djur. Vägvyer från fyra nordiska länder förmedlas längre fram.

Island får utrymme här via en strof ur dikten "Langidalur" av Jóhann Árelíuz:

Ferdin
hvitt þankastrik
gegnum íslenska
vetrarlandið

ur *Bernts bok*, *Salvia* 1995. ISBN 91-972383-1-7

Myror har en tid använts som passbitar i LOMMEN. De bygger också vägar och andra verk och formar sina egna kulturlandskap. Vi tackar passbitarna för layouthjälp med en artikel och hoppas på fortsatt samarbete.

Stundom plägar LOMMEN rikta uppmärksamheten mot jubileer och dant. Nu har noterats att åttiofem år förflutit sedan den oförliknelige tecknaren

- Det blir ingen rättvisa i det här landet
förrän alla har fått kallortstillägg.

- Jag ska byta parti. Det gamla säger:
Skyll dig själv!

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP Årsberättelse för 1995

Odlad mångfald arv och kulturhistoria

Årsmötet 1994 var det åttonde som Nordiska förbundet för kulturlandskap höll. Dagen var fredagen den 13 maj. Platsen var Skogsmästarsskolan i Skinnskatteberg, Sverige. Mötet bevistades av 48 medlemmar och omgavs av ett ambitiöst och utomordentligt väl genomfört arrangemang av seminarier, exkursioner, måltider och mycket annat. Årets tema var "*Kulturlandskap i Bergslagsbygd*". Förbundets arrangör och motor i det hela var Åke Bengtsson, som utförde ett närmast otroligt arbete för att få det hela i hamn. Som samarbetspartner hade han valt Ekomuseum Bergslagen, vilket på ett generöst sätt hade ställt sina resurser till förfogande. Nordiska ministerrådets kulturfond, Stora Skog med flera, bidrog med medel för att få deltagande i arrangemangen ekonomiskt överkomligt.

Förbundets styrelse bestod fram till årsmötet av Lena Bergils, ordförande, Carl-Adam Häggström, vice ordförande, Kelvin Ekeland, sekreterare, Per Grau Møller, kassör, Karl-Erik Frandsen, Marita Karlsson, Mats Nettelbladt, Geir Sør-Reime och Olof Stroh.

Som efterträdare till Karl-Erik Frandsen, som avböjt återval, valdes Kurt Borella. I övrigt skedde inga förändringar av förbundets styrelse i samband med årsmötet.

Birgitta Spur har varit styrelsens kontakt på Island.

Styrelsemöten har hållits vid åtta tillfällen, fyra personliga möten och fyra via telefon: 8-9 januari i Uppsala, 13 mars (telefon), 12 maj i Norberg, 15 maj i Norberg, 19 juni (telefon), 7 augusti (telefon), 9 oktober (telefon) och 10 november i Julita.

Medlemsantalet redovisas som vanligt i bokslutet.

NORDISK BYGD - förbundets årsskrift - utkom under året med sitt åttonde nummer. Titeln är "*Havets landskaber*". I sju artiklar på 52 sidor skildras kust och hav från olika utgångspunkter. Bland annat skriver Danmarks miljöminister Svend Auken om "Udnyttelse af kyster".

LOMMEN - förbundets kontaktblad - kom med nummer 11 i mars, 12 i augusti och 13 i december. Omfånget är 28 sidor. Ambitionen är att blanda föreningsmeddelanden med populärt material om det nordiska kulturlandskapet. Sekreteraren har hittills fungerat som redaktör.

Yttranden och synpunkter har lämnats till myndigheter och makthavare vid en rad tillfällen.

I början av året skrev förbundet till de nordiska regeringarna och parlamenten och lade fram förbundets syn på behoven av **bevarandeåtgärder i odlingslandskapet**. Skrivelserna togs överlag emot positivt. De har närmare behandlats i LOMMEN nr 13, december 1994.

I mars lämnade förbundet ett yttrande till svenska miljö- och naturresursdepartementet över departements-skrivelsen **Förslag till skydd för området Ulriksdal - Haga - Brunnsviken - Djurgården**. Populärt kallas området *Ekoparken*, och i offentliga sammanhang *Nationalstadsparken*. Förbundet ansåg inte den senare benämningen vara bra. Eftersom det aktuella området, sina värden till trots, inte intar någon absolut särställning i landet och lagskydd framöver kan bli aktuella för fler kulturlandskap, såväl urbana som rurala, rekommenderades en mer gångbar benämning. Med tanke på att England, till Federation of Nature and National Parks in Europe, lämnat förslag om en ny konvention om skydd för de natur- och kulturhistoriskt värdefullaste landskapen - landskap formade av människan, med strukturer, byggnader och annat som mänsklig verksamhet format - föreslogs att namnfrågan skulle behandlas i ett paneuropeiskt sammanhang. Förbundet pekade också på brister i den föreslagna skyddsformen och behovet av ett särskilt skyddsinstitut för detta slags miljöer i en samordnad bevarandelagstiftning.

I maj avgav förbundet yttrande till svenska jordbruksdepartementet över rapporten **Ekonomiska och administrativa konsekvenser för Jordbruksverket av ett EU-medlemsskap**. I yttrandet tog förbundet bl a upp skillnaderna mellan jordbruket i Sverige och EU-länderna och behoven av en differentierad syn på olika frågor. Beträffande målet för EU:s miljöstöd - *att få en bättre miljö, genom högsta miljönytta av stödet* - pekade förbundet på vikten av samverkan mellan Jordbruksverket och bevarandemyndigheterna Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket. Förbundet föreslog i sammanhanget att de senare skulle ha vetorätt mot stödbeslut ifall dessa kan anses motverka målsättningen att få en bättre miljö.

I juni yttrade förbundet sig till jordbruksdepartementet över den offentliga utredningen **Förstärkta miljöinsatser i jordbruket - svensk tillämpning av EU:s miljöprogram**. I yttrandet pekades på att helhetssynen på odlingslandskapet är viktig. Näringsintressen får inte domine-

ra över bevarandeintressen. Bevarandemyndigheternas slagkraft kan förstärkas genom personalsamverkan och samordnad bevarandelagstiftning. Ett mål för miljöpolitiken inom jordbruksområdet bör vara att förstärka resurserna för bevarandeåtgärder som kan komplettera vad som ryms inom EU:s miljöprogram.

I augusti redovisade förbundet synpunkter till svenska miljö- och naturresursdepartementet på den offentliga utredningen **Miljö och fysisk planering. Delbetänkande av Plan- och byggutredningen**. Rent allmänt framhöll förbundet det positiva i att utredningen även behandlat det länge förbisedda området grönområden/parker och att den även uppmärksammat svårigheten att skydda kulturmiljöer. Förbundet framhöll det otillfredsställande i att all s k exploateringsinriktad lagstiftning, som PBL, vattenlagen, väglagen, skogsvårdslagen m fl i tur och ordning förses med egna "specialgjorda" miljö- och bevarandeanpassningar med vackra portalparagrafer och speciella undantagsregler. En *verklig* miljöbalk, som innehåller alla regler för markanvändning, miljöhänsyn och bevarande kan vara en lösning.

I september svarade förbundet på svenska kulturdepartementets remiss rörande den offentliga utredningen **Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation**. Bland annat framhöll förbundet att det är viktigt att museerna hålls fria från myndighetsuppgifter så att de obundna kan fylla sin viktiga funktion att skapa opinion i olika frågor. En effektiv administrativ rationalisering av kulturmiljövården inom statsförvaltningen är att samla uppgiften inom en enda central myndighet. Sveriges friluftsmuseer är en stor resurs för ekologisk kunskapsspridning och information om biologisk mångfald, främst bland tama djur och odlade växter. Med en vidgad inriktning för dessa kan en betydelsefull praktisk bevarandeinsats förväntas. Statligt understödd forskning bör kunna läggas ut på museer med lämplig verksamhet och kompetens.

Som medlemsservice har förbundet, angående ett ärende om bebyggelse och utformning av en tomt i en dalakommun, gjort en kulturhistorisk miljöbedömning.

Tack förbundspionjärer och styrelseveteraner!

Vid årsmötet i år lämnade Kelvin Ekeland och Carl-Adam Haeggström styrelsen. Stadgarna låter inte någon ledamot sitta mer än åtta år. Kelvin och Carl-Adam var båda med då förbundet bildades i Nyköping, maj 1986. Kelvin är en av initiativtagarna och Carl-Adam, "Aba", engagerade sig omgående. Att då ta sig till Sverige var en bragd, eftersom bankstrejk i Finland låst Abas alla tillgångar.

Kelvin har gjort ett fantastiskt arbete som sekreterare och Lommens redaktör, och Aba har varit en klippa som vice ordförande och vid årsmötena på Åland och i Finland.

Dessutom har en omöjlig arbetssituation gjort att även vårt andra svenska stöd, Olof Stroh, lämnat styrelsen.

Kurser och seminarier

I samarbete med Ödenäs hembygdsförening och Naturskyddsföreningen i Alingsås anordnades 21 - 24 juli den nionde årgången av kursen **Lien och slätterängen**. Kursen samlade som vanligt ett stort antal deltagare från Sverige och övriga Norden. Åke Carlsson representerade förbundet i kursledningen.

Ett stort arbete lades ner på ett nordiskt seminarium med titeln **Äldre tiders odling samt bevarande av gamla grödor, ogräs och trädgårdsväxter**. I samarbete med Julita gård och museer (Sveriges lantbruksmuseum) gick seminariet av stapeln 9 - 11 november. Det inleddes av jordbruksminister Margareta Winberg. Seminariets mål var att kartlägga och sammanfatta den totala nordiska verksamheten rörande kunskapsinsamling och kunskapsförmedling om äldre tiders odling jämte bevarande av gamla kulturväxter och ogräs i de nordiska länderna, samt reda ut ansvarsförhållanden i verksamheten. Syftet är att seminariet ska bilda en kunskapsmässig plattform, en grund för att värdera handlingsalternativ och initiera en aktion för mer samlad, offensivt och målinriktat bevarande- och informationsarbete. En rapport från seminariet publiceras hösten 1995.

Ekonomiskt stöd för genomförande av seminariet lämnades av Nordiska ministerrådet, Kulturdepartementet, Statens kulturråd, Riksantikvarieämbetet, Stater.s jordbruksverk, Statens naturvårdsverk, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala universitet och Katrineholms kommun. I arbetsgruppen för seminariet ingick Cristina Prytz, Else-Marie Strese, Marita Wigren-Svensson, Roger Svensson, Lena Bergils och Kelvin Ekeland.

Kanslifunktionen har varit delad mellan kassören, sekreteraren och Stiftelsen Hälsinglands museum. Den senare har fungerat som mottagare av post samt en del telefonsamtal till förbundet.

Hudiksvall den 18 maj 1995

Kelvin Ekeland
sekreterare

I styrelsen förstår vi inte hur vi skall klara oss utan deras engagemang, kunnande och kontaktnät. En tröst är att de kan adjungeras när behovet blir överväldigande. Det kommer det att bli ofta! Och Kelvin har lovat att t v stå kvar som redaktör för Lommen - ett megaarbete eftersom redaktören i praktiken svarar för hela produktionen.

Såväl på förbundets som på styrelsens vägnar vill jag rikta ett verkligt varmt tack till er tre för allt arbete och all tid ni lagt ned på att främja förbundet och dess verksamhet!

Lena Bergils
ordförande

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

Årsmöte 1995: *PROTOKOLL*

Nordiska Förbundet för Kulturlandskap höll den 26 maj 1995 sitt nionde ordinarie årsmöte. Närvarande var 45 medlemmar. Plats för årsmötet var Svartå bruk i Finland.

1. Årsmötet öppnas.

Årsmötet öppnades av ordförande Lena Bergils, som hälsade de närvarande välkomna.

2. Val av mötesfunktionärer.

- a Ordförande. Valdes Lena Bergils.
- b Sekreterare. Valdes Kelvin Ekeland.
- c Två protokollsjusterare. Valdes Margareta och Gunnar Olofsson.

3. Godkännande av dagordning.

Dagordningen godkändes. Några ämnen för övriga ärenden aviserades.

4. Mötets behörighet.

Mötet konstaterades vara stadgeenligt utlyst.

5. Information och meddelanden.

Ordföranden och sekreteraren nämnde en del av vad som hänt inom förbundet efter kalenderårsskiftet 1994/95 och som därför inte berörs i styrelsens årsberättelse.

Synpunkter har lämnats på Sveriges förslag till förordning om EU-stöd till miljövänliga brukningsmetoder inom lantbruket och ersättning för bevarande av odlingslandskap. Bland annat trycker förbundet på att det är nödvändigt att syften, kvalitetsmål och mål för skötseln lämnas på ett entydigt sätt. Ersättningen behöver vara tydligt bunden till att skötseln utförs så att värdena verkligen finns kvar eller ökas. Resultatuppföljning skall kunna göras. Stöd skall också kunna lämnas för att återställa och bevara särskilt betydelsefulla, men skadade områden. Det är vidare viktigt att bevarande- och miljömyndigheternas sakkompetens befästs och utnyttjas genom att deras ansvar för central tillsyn och kontroll formuleras tydligt.

Statens kulturråd i Sverige har lämnat förbundet medel för att utreda de svenska friluftsmuseernas roll, möjligheter och framtida organisation, främst med utgångspunkt från aspekterna kunskapsspridning och bevarande av biologisk mångfald. Kelvin Ekeland är utsedd till utredare.

Arbetet med rapporten från seminariet om äldre tiders odling m m på Julita gård i november löper enligt planerat tidsprogram. Arbetsgruppen för seminariet fungerar också som redaktionsgrupp.

Efter några inledande kalamiteter löper arbetet nu bra med det nummer av Nordisk Bygd som ska dokumentera årsmötesseminariet 1994, "Kulturlandskap i Bergslags-bygd". Redaktörer är Marita Wigren och Roger Svensson.

Ett meddelande som gav punkten särskild betydelse var tillkännagivandet att Pentti Alanko tilldelats förbundets hedersgåva 1995 "såsom erkänsla för den forskning och de praktiska arbete han under många år utfört för att bevara såväl gamla trädgårdsväxter från olika delar av Finland som kunskapen om Finlands äldre trädgårdar och för att han genom publicistisk verksamhet och direkt undervisning vidgat intresset för denna del av vårt kulturlandskap."

6. Styrelsens årsberättelse.

Den i förväg utdelade årsberättelsen godkändes.

7. Bokslut och revisionsberättelse.

Kassören, Per Grau Møller, redovisade bokslutet.

Revisoren Gunnar Olofsson föredrog revisionsberättelsen.

8. Fråga om styrelsens ansvarsfrihet.

Styrelsen beviljades ansvarsfrihet.

9. Nästa års medlemsavgift.

Styrelsen hade föreslagit en höjning av årsavgiften till 100:- finska Mk, respektive 150:- danska, norska eller svenska Kr och oförändrad avgift för familjemedlemsskap. Mötet biföll styrelsens förslag om årsavgift för 1996.

10. Behandling av inkomna förslag/skrivelser.

Årsmötet hade fått två skriftliga frågor att behandla. Dessa hade delats ut före mötet.

- a. Sune Ekman önskar dels att årsmötet tar ställning till om det inom förbundets målsättning ligger att utreda vilket värde gården Pers i Enviksbyn, med sitt kulturarv, har och om förbundet och stiftelsen Persgården här gemensamt kan göra något för behovet av kunskap om kulturlandskapet, dels att förbundet tar ställning till ett erbjudande att under en treårig försöksperiod mot en årlig avgift av kr 6000:- vill disponera en betydande del av stiftelsens egendom för rekreation, forskning och studier.

- Årsmötet beslöt att förbundets styrelse skulle tillsätta en liten arbetsgrupp med uppgift att på plats bilda sig en uppfattning om vilka värden stiftelsen Persgården förvaltar och lämna förslag på hur dessa lämpligen bör disponeras och om förbundet härvid bör engagera sig.

- b. Åke Bengtsson ifrågasätter det lämpliga i att en del av deltagaravgiften för årsmötesarrangemangen avsätts för den dokumentation av dessa som redovisas i förbundets årsskrift Nordisk Bygd. Det vore

mera rättvist om skriften helt finansierades via medlemsavgiften, annonsintäkter, sponsorstöd etc eller prenumeration. Åke önskade också en läsvärdesundersökning.

- Per Grau Møller redogjorde ingående för finansieringen av Nordisk Bygd och den samproduktion som sker med förlaget Bygd i Esbjerg. I viss mån bygger Åkes ifrågasättande på en felaktig uppfattning av villkoren för produktionen. Mötet godtog Pers redogörelse och uppdrog åt Per att inom styrelsearbetet skriftligen redovisa denna för Åke.

- Beträffande önskemålet om läsvärdesundersökning ansåg mötet att inget behov förelåg för en sådan.

11. Val av ordförande.

Till förbundets ordförande de närmaste två åren valdes Lena Bergils.

12. Val av styrelsemedlemmar.

I tur att avgå var Per Grau Møller, Carl-Adam Hægström, Geir Sør-Reime och Kelvin Ekeland. Enligt stadgarna kunde inte Carl-Adam och Kelvin väljas om. Till styrelsemedlemmar för en tvåårsperiod valde årsmötet Per Grau Møller, Geir Sør-Reime, Liisa Erikäinen och Maria Nyman-Nilsson.

Olof Stroh önskade avgå i förtid från sitt styrelseengagemang. Detta beviljades och som ersättare för det kommande året valdes Gunvor Gustafson.

13. Val av revisorer och revisorssuppleanter.

Båda revisorerna hade avböjt omval. Till revisorer valdes Jörgen Riessen och Björn Molitor. Revisorssuppleanterna Gerd-Birgit Tjomsland och Anders Myrtue omvaldes.

14. Val av ledamöter i valberedningen.

Valdes Ann Norderhaug, Eiler Worsøe, Roger Svensson och Annmaj Rønning.

15. Nästa årsmötesarrangemang.

Jubileumsåret 1996 kommer årsmötet att ingå i ett resande symposium genom Rogalands fylke i Norge. Till stor del sker transporter med båt, men även högfjällsmiljöer kommer att studeras. Tema blir FÖRVALTNING AV KULTURLANDSKAP - såväl sådana med speciella bevarandevärden, som vanliga vardagslandskap. Geir Sør-Reime har huvudansvaret för arrangemangen, som hålls kring månadsskiftet augusti - september.

Danmark blir värd för årsmötet 1997 och tema blir då MARSKLANDSKAP. Sønderjylland är en god mötesplats för studier av detta för Norden så ovanliga kulturlandskap. Lämplig samlingsplats kan vara Sønderborg vid östkusten och då med kursgården Sandbjerg som förläggning. Sandbjerg har en egen historia med ledord som 1500-tal,

Hertug Hans, Reventlow, landboreformer och Århus universitet. Per Grau Møller kommer framöver att lämna mera information.

16. Övriga ärenden.

- Ulla Alm väckte ett förslag om att förbundet skall skriva till berörda myndigheter och bland annat peka på vikten av att inga miljöer i kulturlandskapet lämnas utan EU-stöd eller motsvarande. Hon nämnde park- och trädgårdsanläggningar som exempel och refererade till besöket på Rilax och samtalet där med ägarparet Aminoff. Mötet beslöt att uppdra åt styrelsen att agera enligt förslaget och därvid ta vara på vad som tidigare påpekats rörande EU:s miljöstöd i Sverige.

- Karin Augustsson tog upp behovet av deklarerat frö- och annat växtmaterial. Vid renovering och restaurering av parker och trädgårdar är man regelmässigt hänvisad till material som inte ger anläggningen autenticitet. Förbundet skall agera för en bättre tingens ordning.

- Kennet Johansson inbjöd till ett samarrangemang mellan Kristianstads länsmuseum och förbundet försommaren 1996. Under ett par dagar, med exkursioner i sydöstra Skåne, skulle anordnas ett nordiskt seminarium kring ämnet BEVARANDE AV VÄRDEFULLA ODLINGS-LANDSKAP. Tre underrubriker skissades: Behov av särskilt skyddsinstitut. Information om, och i, odlingsmiljöer. Samverkan och ansvarsfördelning.

- Olof Stroh informerade om den uppskjutna studieresan till Estland. Följande uppgifter gäller: Samling i Tallin fredagen den 15 september 1995 klockan 12 på dagen. Därefter sker avresa till Tartu och en stadsrundtur där. Lördagen ägnas åt en nio timmars resa med buss och flera halter i sydöstra Estland. På söndagen studeras landskapet kring Peipus och östra delen av landet. Återkomst till Tallin sker 19 00. Återresa från Estland kan således ske på kvällen den 17 september. Kostnaden för allt i Estland blir ca 1 500:- SEK. Estonian Air kan vara förmånligt att anlita för till- och frånresa. Brev med medlemsinformation om resan kommer att utgå med Olof som avsändare.

17. Mötets avslutning.

Mötet avslutades med att avgående funktionärer avtackades. Gunnar Olofsson uttryckte de avgående revisorens beundran för kassörens, Per Grau Møller, eminenta arbete och då inte minst hur han lyckas med det närmast omöjliga arbetet att hantera fyra olika valutor i samma verksamhet.

Kelvin Ekeland
Sekreterare

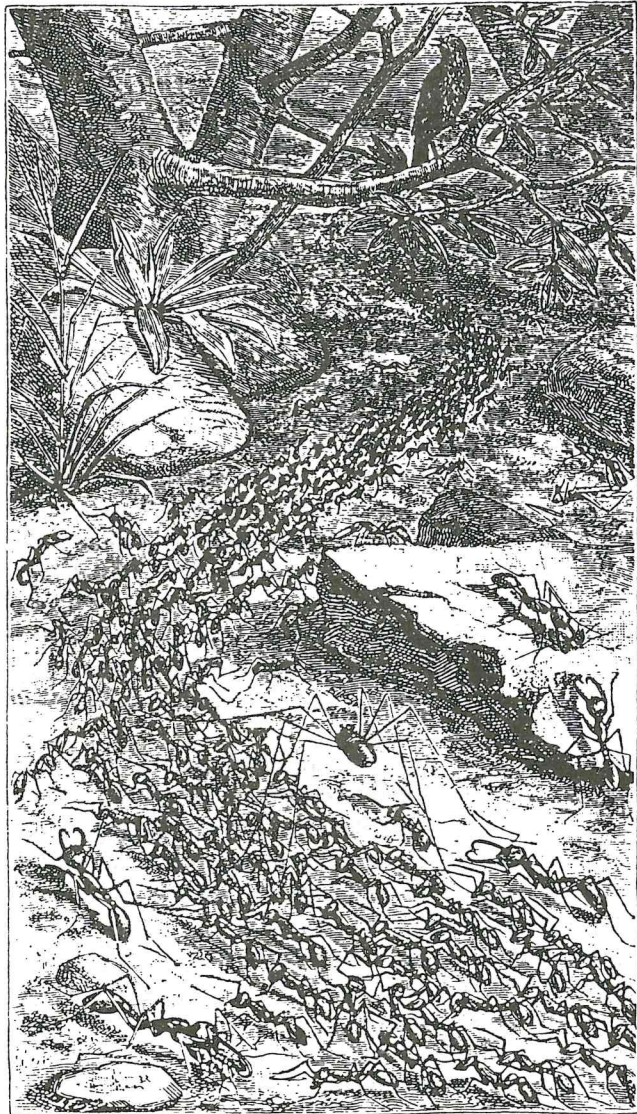
Justeras

Margareta Olofsson Gunnar Olofsson

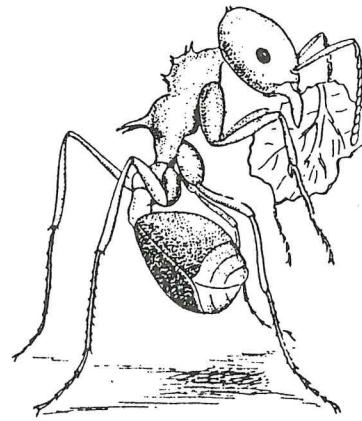
Kelvin Ekeland

Fäbodbruk med gröna kor

Midsommardagen 1995 var varm och solig i Hälsingland. Solen stod högt ännu vid sjutiden på eftermiddagen. Jag gick då genom en mycket gammal, luckig tallskog, inte långt från kusten. En förbryllande syn mötte mig över en glänta där tallföryngringen stod tät med ett par meter höga träd. Över dessa cirklade ett femtiotal skrattnåsar och fiskmåsar om varandra i ett enda virrvarr. Orsaken var svår att få ett begrepp om. Trots att jag, efter att ha genomkorsat ungsbogen, ställde mig rakt under fågelhopen, kunde inget skäl upptäckas. Någon myggsvärm eller någon annan ansamling av vad som kunde vara matnyttigt syntes inte mot den blå himlen.

Vandrarmyror på marsch. Viehmeyer.

Bladskärarmyra bereder blad för svampodling. Goetsch.

Så plötsligt, en liten svart "klump", som steg mot skyn och försvann - in i en skrattnås näbb. En till klump från samma håll, med samma öde. En vridning på huvudet och sammanhanget var uppdagat. En gammal ytmurken tallstubbe var täckt av ett myller med glänsande insektsvingar. I en jämn ström därifrån rörde sig små svartblänkande, knubbiga djur upp för en liten tall och ett efter ett kastade de sig upp mot skyn. Myrorna svärmade - de gjorde sin bröllopsflykt för att sedan bilda nya samhällen - men måsarna tog dem, obevekligt, utan att låta någon passera.

Myrdrottningar och myrhanar har vingar då de lämnar pupporna. De är också större än de vinglösa arbetarna - drottningarna betydligt större. Vingarna avlägsnar de efter bröllopsflykten. Bevingade myror ser man således bara vid ett enda tillfälle - varma, soliga högsommardagar. Hanarna lever inte så länge efter bröllopsflykten. Drottningarna kan emellertid vara långlivade och ibland bli uppemot femton år gamla.

Världens äldsta samhälle

Det finns goda skäl att tro att myrorna har fört en social tillvaro under en mycket längre period än bin och getingar. Deras insektsgrupp består av idel samhällsbyggande former. De uppträder i tre kaster, som till det yttre starkt avviker från varandra: drottning, hane och arbetare. I vissa fall finns två slags arbetare, varav en typ med större huvuden. Denna senare, kallas soldater.

Den rekreerande myran

I Ordspråksbokens sjätte kapitel, vers 6-8 skriver Salomo. "Gå bort till myran, du late, se huru hon gör, och bliv vis. Hon har ingen furste över sig, ingen tillsyningsman eller herre, dock bereder hon om sommaren sin föda och samlar under skördetiden in sin mat."

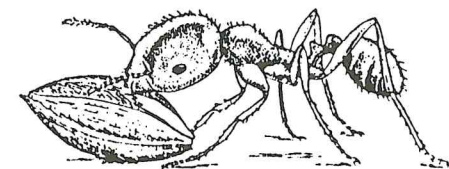
Norrmannen Nils Kjær (1870-1924), såsom framgår av vad han skriver i Brekkestöbreven i sina Nye epistler, har följt Salomos råd:

Den aktivitet de små argsinta djuren utveckla har aldrig tyckts mig efterföljansvärd för människor. De ränna om varann, men vad ränna de egentligen efter? Tar man saken på allvar och "går till myran" samt väljer ut en enskild myra av respektabelt utseende som mönster och förebild, så upptäcker man snart, att vederbörande företar idel onyttiga och inkonsekventa rörelser. Till en början pilar den iväg i en bestämd riktning. Nu tänker man, nu har den en uppgift och springer ett ärende av stor betydelse för det allmännas väl. Så stannar den plötsligt framför ett barr och betraktar det uppmärksam, men gör därpå antingen helt om eller slår in på en ny väg.

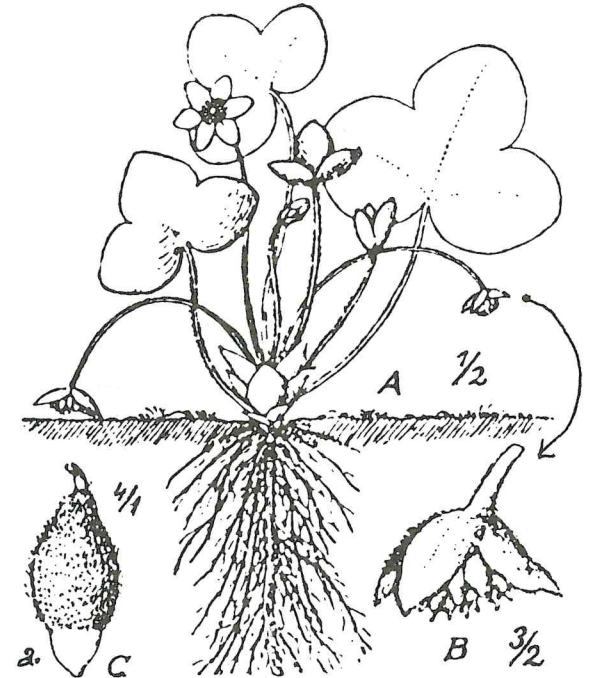
Man förlorar inte hoppet om den, man tänker välvilligt, att barret kanske rört om i dess idéassociationer och påmint den om att ett helt annat och samhällsviktigare barr ligger till avhämtning närmare stacken. Emellertid korsar den på sin fortsatta väg både barr och annat skräp. Det allmännas väl kräver uppenbarligen inte flera barr, och sin teori om motivet för djurets framstöt måste man överge. Den fortsätter med oförminskad energi sin vandring, nosar på passerande av sitt eget släkte, gör oberäkneliga avstickare och sticker åter av från avstickarna, som om det gällde att leda möjliga förföljare på villospår, men den följes ju enbart av ett mänskligt öga.

Man väntar i högsta spänning, att den slutligen en gång skall nå sin bestämmelseort och gripa sig an sin uppgift, var den nu kan bestå. Omsider befinner den sig vid roten av en ung asp och beger sig djärvt tre, fyra tum upp för den glatta barken, varefter den resolut går ner igen och strövar vidare genom den kuperade terrängen. Är det möjligt, att allmännyttan kan ha någon glädje av dessa rörelser? t o m om de företas av en myra i offentlig ställning?

Nej, Salomo får förlåta mig, men jag kan med bästa vilja inte finna något föredömligt i en flit, som tar sig sådana uttryck som de beskrivna. Så långt mina iakttagelser sträcka sig, har det överreklamerade djurets oavlåtliga promenader intet annat påvisbart syfte än rekreation.

Myra som gnager på skalet till insamlat frö. Goetsch.

Blåsippa (A) med frukter (B), som är färdiga att falla till marken, där de samlas in av myror. Nötfrukterna (C) har nedtill en ljus oljekropp (a), som attraherar myrorna. Ulbrich.

Salomos myror odlade säd

Den grupp födosamlare myror, som Salomo satte upp som ett lärorikt exempel för den late, kallas skördemyror. De lever i många av jordens torrare trakter och är särskilt vanliga runt medelhavet. De livnär sig nästan enbart på frön, först och främst från olika gräs. Fröna lagras i underjordiska förråd och myrorna använder dem som näring under torrperioder. Frön som råkar gro, kastas ut på avskrädesplatsen vid stackens fot. En del tolkar detta som att myrorna medvetet sår, för att följande år kunna skörda plantornas frön på ett bekvämare sätt. Antagligen är det en ren slump. Man må dock förundras över naturens nycker.

Många skördemyror har en speciell kast av stora arbetare med kolossala huvuden. Man tror att de har till uppgift att krossa fröskal och på så sätt göra födan lätt tillgänglig för de mindre och lätttrölgare arbetarna, som bland annat svarar för insamlingsarbetet.

Specialarbetare med gästgiveri

Sommaren igenom strävar den röda skogsmyran med att bära samman barr och annat, som hon använder till byggnadsmaterial. Det är samma myror, som dag efter dag strävar som byggnadsarbetare. Andra är specialiserade boskapsskötare, medan andra åter är jägare. Specialisterna använder alltid samma vägar till och från stacken. Allt går i invanda spår och arbetsstyrkan är på så sätt jämnt och ändamålsenligt fördelad inom stackens revir.

Myrstacken blir med åren ett imponerande byggnadsverk. Hur stort det är förstår man om man försöker mäta stacken med myrornas dimensioner. Människor har aldrig lyckats uppföra något liknande. Stora delar av stackarna är ju också underjordiska. Här kan myrorna tillbringa vintern utan att kylan blir dödande.

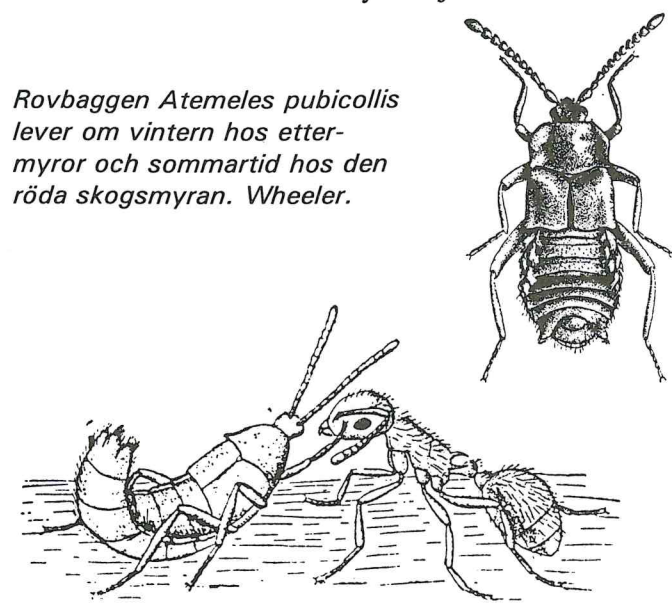
Man skulle kunna tro att myrornas bon ligger utanför andra djurs expansionsområde. Här tränger väl ingen frivilligt in. Det visar sig emellertid att myrbona innehåller massvis av andra arter. En del av dessa producerar ämnen, som myrorna gillar.

Alkonblåvingen, som finns i västra Sverige, lever i ett dramatiskt triangelförhållande. På bladen under klockgentianans toppställda blå blommor placerar fjärilshonan sina ägg. Klockgentianan är karaktärsart för vissa naturliga betesmarker. Larven lever först på gentianans blad, men söker sig om hösten till myrbon, där den övervintrar och stärker sig på myrornas larver och puppor. I gengäld avger alkonlarven ett sött sekret, som myrorna älskar. Förpuppningen sker hos myrorna, och även puppan lämnar en söt saft som säkerhet för god omvårdnad.

Klockgentianan kan möjligen överleva på en del fuktiga, ohävdade marker. Där trivs emellertid inte myrorna. Utan fortsatt hagmarksbete är således det sista loppet kört för den vackra alkonblåvingen.

En liten rovskalbagge, som känns igen på bakkroppens gula hårpenslar, avsondrar ett slags knark för myrorna. Vintern tillbringar den hos ettermyror medan den drar sig till den röda skogsmyrans stackar när sommaren kommer. Ett angrepp lugnar den med snabba slag av känselspröten, sedan lyfter den upp frambenen och stryker med raska rörelser myran på kinderna. Effekten blir att myran bjuder inkräktaren

Rovbaggen Ateomes pubicollis lever om vintern hos ettermyror och sommartid hos den röda skogsmyran. Wheeler.

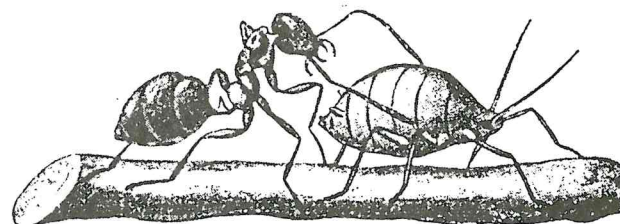

En Ateomes som ber en myra om mat. Wasmann.

på mat. När myrstacken blivit välsignad med baggens larver, uppför dessa sig som myrlarver och vårdas av myrorna alldeles som myrornas egen avkomma.

Hos den röda skogsmyran lever också en annan liten rovskalbagge. Den är drygt fem mm och svart och rödbrun alldeles som myran. Man har kallat den "myrhyena". Den lever främst av döda och sjuka myror men kan ibland, i flock, även angripa ensamma, friska myror. Skulle den själv angripas av myrorna, har den ett effektivt försvarsmedel; som en skunk sprutar den ut ett ämne med motbjudande lukt, och så smiter den undan.

Det är också i stackarna hos den röda skogsmyran som guldbaggens larver lever. Larverna gör nytta genom att äta upp multnande material i stackens djupare delar. Larvernas exkrement liknar råttlortar. Ibland kan det förekomma i sådan mängd att det tydligt syns ibland stackmaterialet. Mot hösten drar sig larverna upp för att förpuppas nära stackens yta.

Bladlus som mjölkas av en myra. Kræpelin.

Fäbodbruk och mjölkfabriker

Att myrorna begärligt konsumerar det söta flytande utsöndringsämnet från bladlöss har varit känt av vetenskapen i mer än tvåhundraårtio år. Linné gav bladlössen benämningen "myrkor". Det är inte ovanligt att myrorna håller vissa arter som "husdjur".

I en bok där entomologen och författaren C B Gaunitz vill väcka ungdomens intresse för insekter, skriver denne om myrorna:

Lapparna i vårt land kallas nomader, därför att de flyttar från trakt till trakt och betar sina renar, och de lever på den avkastning som hjorden lämnar. Lapparna mjölkar också renkorna, som kallas vajor, när de har kalv. Renen ger litet men mycket fet mjölk. Renarna är halvvilda och skaffar sig själva föda, och de vandrar precis så som de gjorde, när de var helt vilda. Lapparna följer dem och skyddar dem, men de är icke husdjur i vanlig mening.

I senare tid har även fjälllapparna börjat bli mer och mer bofasta, och skogslapparna har alltid haft fasta visten och endast följt renarna tidvis och turvis. De flesta myror är icke nomader som fjälllapparna utan har fasta bostäder och ordnar sin boskapsskötsel i samma stil som skogslapparna.

Myrorna uppsöker vilda bladluschjor, de vaktar dem, de försvarar dem ettrigt, men bladlössen lever fortfarande sitt vilda liv.

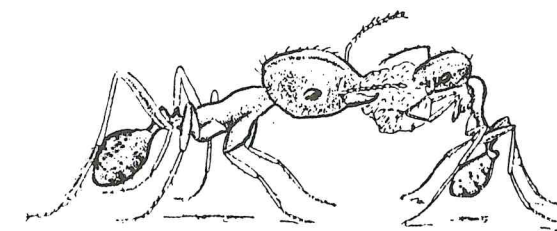
Om vi tittar på buskar och örter, på gräs och strå, så hittar vi litet överallt stora hjor av bladlöss. En och annan gång är det svart boskap, men i de flesta fall är lössen grönaktiga.

Det finns myror som kommit underfund med att när bladluschjorarna får sitta under bar himmel, så kan det trots allt vaktande komma fiender. Det finns en bladlössamlande stekel, som knycker löss, likt vargen rövar i renhjordarna, det kommer nyckelpigor och deras larver, och ibland uppenbarar sig det blodtörstiga bladluslejonet och rovgiriga larver av en blomfluga.

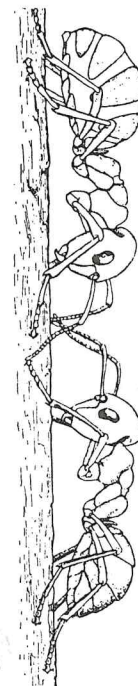
Sådana myror bygger fäbodar åt sina kossor och murar av sand och grus små skjul vid roten av olika växter, och sedan bär de ner bladlössen och sätter dem på växtstjälken inne i skjulet/fäboden. Andra myrarter har emellertid funnit, att det är mycket bättre att ha husdjuren hemma i stallbyggnader än ute i markerna. De gräver präktiga ladugårdar ("mjölkfabriker") nere i jorden och låter växtrotterna hänga ned efter väggarna till föda åt "kossorna". Sedan sätter myrorna bladlössen på rötterna och ordnar med mjölkning och ompyssling av dem precis som människan med sina kossor. Bladlössens ungar matas av myrorna med fodersaft, tills de blir stora och själva kan äta på växtrotterna. Dessa bladlöss är verkliga husdjur och så beroende av myrorna, att om man tar ut dem och sätter dem i det fria på växter, kan de icke reda sig. Myrornas husdjur har icke längre någon vild stamform.

Till gagn eller skada ?

Den röda skogsmyran hör till de myror som huvudsakligen lever på bladlussocker. Jakten har en viss betydelse som binäring. Växtföda har inte någon större betydelse för arten. Vissa bestämda slags frön och frukter väcker dock samlarinstinkten. Det är sådana med en liten oljekropp, "elaisom". Frön från blåsippa, vårlök, jungfrulin och flera violarter hör

Soldat och arbetare som gemensamt bakar "myrbröd" av innehållet i ett frö. Goetsch.

Den övre myran kommer från bladlössen och har bakkroppen utspänd av bladlussocker, den nedre är på väg till bladlössen. Eidmann.

hit. Att myrorna äter oljekroppen skadar inte fröna och fördelen är att de blir spridda genom myrornas hjälp. Professor Rutger Sernander konstaterade, efter ingående studier av ett antal stackar, att dessa fick sig tillförda omkring 40 sådana frön i timmen. Så mycket mat blir det inte av deras oljekroppar, men näringsmässigt kan ju betydelsen vara större.

Avkastningen av boskapsskötseln är mycket intressant. Den norske entomologen Fridthjof Ökland genomförde en mätning på följande sätt. Slumpmässigt insamlades hundra myror på väg uppför en trädstam, samt hundra, som gick nerför. Det visade sig att de senare ökat sin torrsvikt med 50 %. Ifall ett träd varje minut besöks av 100 myror, så blir myrornas dagliga skörd, med tio timmars arbetsdag = 60 gram. Det ger sex kilo socker, torrsvikt, per 100 dagars fältsäsong och träd. Det är en imponerande mängd socker en medelstor myrstack förbrukar, och myrstackarna ligger ganska tätt i en, ekologiskt sett, frisk skog. Frågan är om den energi myrorna, via sina husdjur bladlössen, hämtar från skogsträden hämmar trädens tillväxt mer än myrornas förekomst i skogen i övrigt stimulerar denna.

LITTERATUR

Richards, O.W. *De samhällsbyggande insekterna* Wahlström & Widstrand, Stockholm 1963, 175 s. ill.
Ökland, Fridthjof *Insektstater* J A Lindblads förlag, Uppsala 1947, 152 s. ill.
Gaunitz, C.B. *Människan och småkrypen* Lindfors bokförlag, Stockholm 1947, 132 s. ill.
Ekeland, Kelvin *Ljus och skuggor över kulturlandskapet* Sveriges hembygdsförbunds årsskrift Bygd och Natur, Stockholm 1993, s 95-131, ill.

STAFFAN NILSSON

Om EU kan vi tycka olika

I LOMMEN - Nordiska förbundets tidskrift för kulturlandskap - marsnumret, finns en artikel av Sune Pettersson, samt en intervju och artikel om honom och hans fina verk och livsinsats som kobonde och vårdare av bondearvet. Men allt andas bitterhet och besvikelse.

Slutsatsen är att vi borde ha sagt nej till EU. Dockered, ordförande i lantbrukarnas riksförbund, och LRF är det onda som hotar landsbygd och kulturarv.

Om Sune är uppbragd över hur allt såg ut för jordbruket i vintras, då förstår jag besvikelsen och ilskan. Det är inte säkert att LRF alltid har rätt, men nog förmådde vi bönder ändå samlat få bort både orättvis skogs- och jordbruksskatt.

Det är tråkigt att LOMMEN, denna trevliga och nyttiga tidning, låter Sunes besvikelse stå utan att något berätta om EU:s regler för jordbruket.

Grunden för allt jordbruk, värnandet av kulturlandskapet, biologiska mångfalden, det är att det finns ett lönsamt jordbruk i hela landet. Utan det förmår inga organisationer eller intressen att vårda och rädda kulturarvet.

Om EU kan vi tycka olika. Och det är inte enkelt. Men EU:s jordbrukspolitik gynnar det mindre och småskaliga jordbruket mer än den politik vi haft de senaste årtiondena. Vi räknar med ett mer extensivt jordbruk, det kan vara på gott och ont men det är familjejordbruket man stödjer. Det är de mindre jordbruken i alla missgynnade områden som får mest ersättning. Miljöstöd öppnar vägen för ett betydligt större ekologiskt jordbruk, för ersättning till utrotningshotade arter. Fäbodvallar och andra särskilda kulturgårdar får ersättning. Det har vi inte haft förut. Allt detta borde nog LOMMEN också skriva om, för det kan betyda mycket att utnyttja i vården av vårt kulturlandskap, det som finns kvar.

Och utan ett modernt aktivt lönsamt jordbruk hade vi heller inte haft möjlighet att vårda kulturarvet.

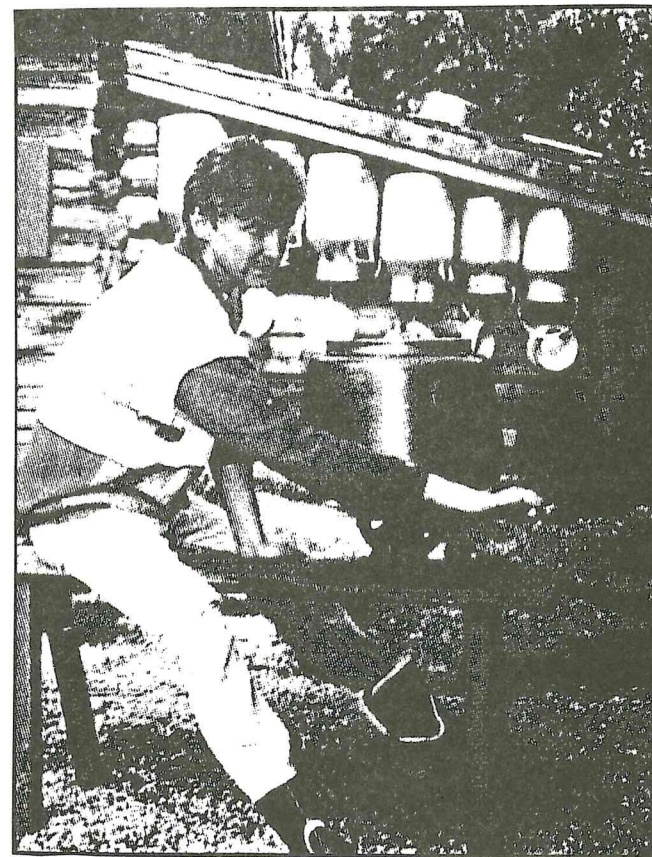
Det stora hotet mot jordbruket var 1990-års beslut som ville tvinga oss i Sverige att lägga ner över 500 000 ha åker, minska antalet jordbruk och antalet bönder.

Nu måste vi vända besvikelse och misstro i framtidshopp och utnyttja de ökade möjligheter som faktiskt erbjuds.

Jag hoppas att Sune Pettersson stannar kvar i LRF, det tror jag. Där behövs alla som vill värna både jordbruk, landsbygd och kulturlandskap. Om detta talar vi med en tunga och sitter stadigt på en stol. Svenskt jordbruk och våra produkter har aldrig tidigare haft större förtroende hos våra konsumenter. Det ska vi ta vara på. Kulturarvet som Sune har vårdat måste och ska vårdas också i framtiden.

Staffan Nilsson

Staffan Nilsson
bonde och LRF-ordförande i Gävleborg

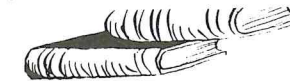

Bertil Johansson kärnar smör i vevkärna av plåt. Prästbodarna, en långfäbod med anor från 1500-talet, i Rättviks finnmark.
Foto: Stefan Woxlin

Litteratur om kulturlandskap IV

Under denna rubrik redovisas nordiska publikationer om kulturlandskap. Kan du på något sätt bidra med uppgifter, ta då kontakt med LOMMEN. Schema, att använda då du lämnar information, finns efter litteraturlistan. Ett väl fungerande rapportsystem behövs för att det hela ska fungera bra.

Från vännen Leif-Eric Aronsson i Borås har redaktören fått en hälsning med hans lilla underfundiga skrift

FRÅN A TILL Ö

GENOM NATURENS MÄRKLIGA VÄRLD.

Den publicerades första gången under 1982, då på natursidan i Västgöta-Demokraten.

Klokryparn hör till de nyttiga djuren, med insatser främst inom litteraturen. Boklöss och larver, som bokryggar äter och gnager på pärmarna och blad, med dem har klokryparn små tätatäter, som gör ägarna till böckerna glad.

Klokryparen är ett trevligt djur, ett par millimeter stort bara. Linné ansåg den vara ett kvalster, men nu räknas den till spindeldjuren.

"I böcker som sällan vidröres, synes han hafva sin naturliga hemvist", skriver Linné. Annars bor klokryparen utomhus också, under barken på gamla träd t ex. Det påstås att den kan flytta från en plats till en annan genom att lifta med flugor. Den sitter och lurar tills en fluga kommer promenerande förbi. Då rusar den fram och nyper sig fast vid ett av flugans ben.

Klokryparen förekommer i litteraturen som omskriven också. Läs det här avsnittet ur Maria Gripes bok Hugo, i serien om Hugo och Josefin:

- Han vill nog ha socker, säger hon.

- Nä, dä vill han inte. Han vill ha boklöss. Eller tomtekräk som di kallas mä. I har fullt av dem i era böcker, å di kommer å äta opp varenda bok för er, rätt igenom, om vi inte planterar in klokrypare.

De har släppt lös djuret på ett stort vitt papper. Det löper lika kvickt baklänges som framlänges och har små klor på frambenen.

- Förr trodde di att dä va e lita skorpion. Dä ä därför som di kallas bokskorpioner också. Men di tillhör spindeldjura, förkunnar Hugo stolt å dessa djurs vägnar. Han fångar in klokryparen igen.

Klippet om klokryparen passar som inledning på detta nummers litteraturlista.

Byakistan

Hamilton, Henning; Pettersson, Thorsten
SSSF, Kristianstad 1977, 239 s. ill.

Bygatan - en vandring genom det förgångna med mästern fotografen AC Hultgren
Hamilton, Henning; m fl
Östergötlands museum, SSSF 1975, ill.

Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper

Antell, O; Brydolf, E; Hjort, SO; Kjellberg, H; Paues, C
RAÄ, Uppsala 1986, 32 s.

Byhuset - Byggeskik i købstaden
von Jessen, Curt; m fl
Gyldendal, Tønder 1980, 250 s. ill.
ISBN 87-01-58641-6

Decentraliserad textilindustri

Förlagssystemets utveckling i Marks härad
Andersson-Palmqvist, Lena
LF/ALLF, Uddevalla 1980, 68 s. ill.
ISBN 91-86016-06-7

Den livsviktiga näringen - kretslopp och jordbruk

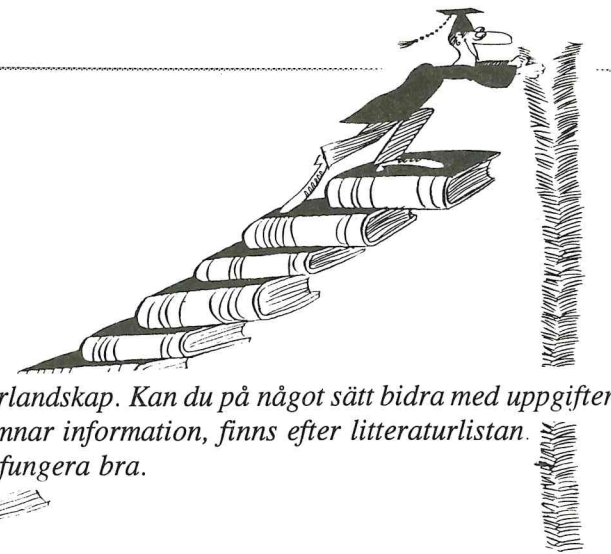
Stockholm, Det naturliga steget 1993, 26 s. diagr.
ISBN 91-88622-00-2

Det förgångnas röst

Thompson, Paul
Gidlunds, Södertälje 1980, 247 s.
ISBN 91-7021-312-7

Det värdefulla odlingslandskapet

Program för bevarande av natur- och kulturmiljövärden i Västerbottens län
Karlsson, Anders
Umeå, Länsstyrelsen 1993, 309 s. ill. kartor.

Ekologisk katalog över lavar

Hallingbäck, Tomas
Uppsala, Artdatabanken 1995, 141 s. tab.
ISBN 91-620-4411-7

Framover med fortida

Bø, Sigrid; Følling Eilertsen, Turid
Samlaget, Oslo 1994, 275 s.
ISBN 82-521-4382-2

Från fornborgar till flygfält

Schürtz, Fredrik
Byggeförlaget, Stockholm 1978, 127 s. ill.

Från vildmark till bygd

Campbell, Åke
Hermes, Uddevalla 1948, 272 s. ill.

Får och Potatis

Alströmer, Jonas (1727 och 1732)
Bokförlaget Blå Ankan, Veberöd 1992, 93 s. ISBN
91-87956-05-5

Fäboddar

Lidman, Hans
LT, Stockholm 1963, 319 s. ill.

Fäbodminnen

Lidman, Hans; Nyman, Anders
LT, Stockholm 1965, 271 s. ill.

Genetiske risikoer for norske villplanter

Elven *et al*
Trondheim, NINA 1991.

Genteknologi i kulturplanter

Nurminiemi, Minna; Rognli, Odd Arne
Ås, NLH Fagtjenesten, 187 s. ISSN 0803-2173

Gräv där du står

Hur man utforskar ett jobb
Lindqvist, Sven
Bonnier Fakta, Stockholm 1984, 288 s. ill.
ISBN 91-34-42731-7

Grønn dagorden for 90-årene

Oslo, Miljødepartementet 1990, 39 s. ill.
ISBN 82-7243-819-4

Gömmarens gåva - längs rinnande vatten genom Södertörns historia

Magnusson, Olle
Haninge, Hanvedens förl 1994, 247 s. ill.
ISBN 91-87736-15-2

Hållbar välfärd

- visioner, strategier och framsteg i vardagen
Gustafsson, Tomas
Torsby, Heidrun 1994, 225 s. ill.
ISBN 91-88056-26-0

Introduksjoner av fremmede organismer til Norge

Tømmerås, Bjørn Åge
Trondheim, NINA 1994, 141 s.
ISBN 82-426-0501-7

I platåbergens landskap.

En bok om Västergötland
Hallbäck, Sven-Axel; Ahlgren, John
Forum, Borås 1976, 174 s. ill.
ISBN 91-37-06339-1

Jordbrukslandskapets förändring

Metodutveckling för regionala översikter baserade på
fjärranalys och statistik
Ihse, Margareta; Skånes, Helle; Justusson, Bo
Stockholm, SU, naturgeogr inst 1990, 20 bl. tab.

Kokbok för öppna landskap

Carlsson, Åke; Hagman, Tore; Petersen, Bengt
Göteborg, Bokskogen 1994, 96 s. ill.
ISBN 91-7776-073-5

Kulturplanter og risiko for genspredning

Nurminiemi, Minna; Rognli, Odd Arne
Ås, NLH, Inst for biotknologifag 1993, 79 s.

Kyrkböckerna berättar

Johansson, Egil
Liber, Stockholm 1983, 128 s. ill.
ISBN 91-38-90379-2

Land och stad

Hellspong, Mats; Löfgren, Orvar
Liber, Lund 1984, 350 s. ill.
ISBN 91-40-02886-8

Mylla, mule, människa

Bertilsson, A; Carlsson, Å; Höglén, S. m fl
Skara, Västergötlands fornminnesförening 1994,
230 s. ill. ISSN 0347-4402

Mångfaldens mysterier

- forskning om biologisk mångfald
Larsson, Tor-Björn; Wandén, Stig
Solna, Naturvårdsverket 1995,
96 s. ill. diagr. tab.
ISBN 91-620-4389-7

Människans boningar

Om den nordiska arkitekturens historia
Nilsson, Sten Åke; Dunér, Katarina
UR, Stockholm 1985, 112 s. ill.
ISBN 91-26-85350-7

Naturen ved kysten

København, Skov- og miljøstyrelsen 1994,
88 s. ill. kart. ISBN 87-601-4535-8

Naturhänsyn i skogsbruket

Aldertun, Y; Drakenberg, B; Lindhe, A.
Skog Forsk, Falköping 1993, 123 s. ill.
ISBN 91-761-4075 X

Naturvård i den kommunala översiktsplaneringen

Goda exempel
Karlskrona, Boverket 1994, 45 s. kartor.
ISBN 91-7147-107-3

Nordens vägtransport i framtidens Europa

Holte, Dansk vejforening 1993, 118 s. ill, diagr.
kasrtor, tab. ISBN 87-89995-00-7

Nordiska råd. Nordiska rådets initiativ 1953-1992

Karlsson, Svenolof
Stockholm, Nordiska rådet 1993, 87 s. ill.
ISBN 92-9120-383-1

Nordiske storbyers økologi

København, Nord ministerrådet 1995, 98 s. ill.
kartor. ISBN 92-9120-653-9

När byarna sprängdes

Åberg, Alf
LT, Stockholm 1953, 172 s. ill.

Om arkitektur

Hesselgren, Sven
Lund, Studentlitteratur 1985, 311 s. Ill.
ISBN 91-44-23271-3

Runt i Sverige

Johansson, Stina; Sporrang, Ulf
UR, Växjö 1988, 120 s. ill.
ISBN 91-26-87100-9

Rödlistade växter i Sverige 1995

Aronsson, Mora; Hallingbäck, T; Mattsson, Jan Erik
Uppsala, Artdatabanken/SNV 1995, 272 s. karta, tab.
ISBN 91-88506-05-3

Selektiv användning av pesticider i kantzoner

En metod för att främja rovlevande insekter och
andra nyttodjur i stråsäd
Chiverton, Philip
Uppsala, SLU inst för växtskydd 1990, 7 bl. diagr.

Seterbruket på Hedmarken

Pedersen, Ragnar
Gjøvik, Hedmarksmuseet og Domkirkeodden 1974,
191 s. ill.

Skansens handbok i vården av gamla byggnader

Gustafsson, Gotthard; Biörnstad, Arne
Forum, Borås 1981, 127 s. Ill.
ISBN 91-37-07365-6

Stad i trä

Rentzhog, Sten
Nordiska museet, Uddevalla 1986, 332 s. ill.
ISBN 91-7108-254-9

Stenshuvud - nationalparken på Österlen

Johansson Klas-Rune
Solna, Naturvårdsverket 1993, 136 s. ill.
ISBN 91-620-1138-3

Svensk arkitektur, ritningar 1640 - 1970

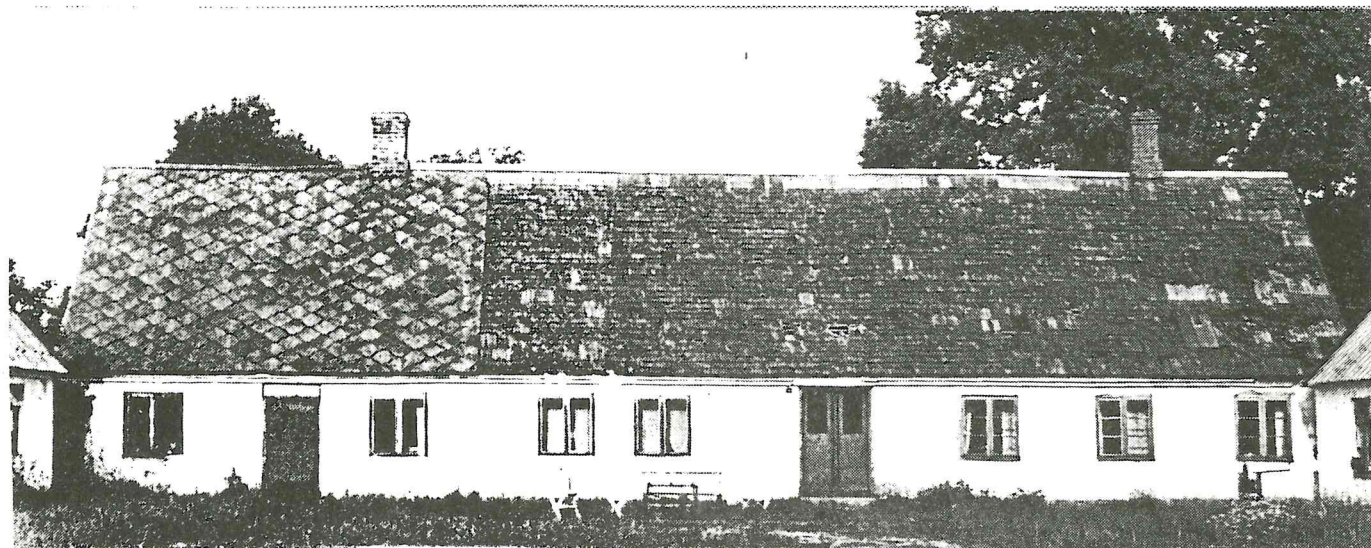
Andersson, Henrik O; Bedoire, Fredric
Byggeförlaget Stockholm 1986, 260 s. ill.

Så målade man

Svenskt byggnadsmåleri från senmedeltid till nutid
Fridell Anter, Karin; Wannfors, Henrik
Svensk Byggtjänst, Stockholm 1989, 336 s. ill.
ISBN 91-7332-464-7

Illustration av Kelvin Ekeland
till Äldre tiders odling...
Rapport från
Nordiskt seminarium 1994

Så renoveras torp och gårdar

Hidemark, O; Stavenow-Hidemark, E; Unnerbäck, A
Västerås ICA 1982, 171 s. Ill.
ISBN 91-534-0670-2

Säden torkar

Sädesuppsättningar i Sverige 1850 -1900
Laid, Erik
LT, Stockholm 1952, 348 s. kartor, ill.

Trähus i norr

Bohlin, Kjell; Eriksson, Karin; Hedborg, Gunnar
Svensk Byggtjänst, Stockholm 1982, 112 s. ill.
ISBN 91-7332-176-1

Två hotande problem i naturbetesmarker

Emanuelsson, Urban
Lund, LU Ekologiska inst 1990, 13 bl.

Vartill våra växter duga [Faksimil]

Rektor J Henrikson 1923
Kroppefjälls hembygdsförening, Dals Rostock 1978

Vegetationstyper i Norden

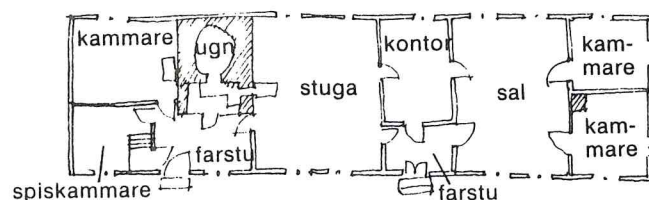
Påhlsson, Lars
Stockholm, Nordiska rådet 1994, 627 s. ill, kart.
diagr. ISBN 92-9120-593-1

Vitryggig hackspett Dendrocopos leucotos

- biotopval och sårbarhetsanalys
Carlson, Allan; Stenberg, Ingvar
Uppsala, SLU inst för viltekologi 1995, 34 s. ill. tab.
ISBN 91-576-4932-4

Vård av trähus

Thurell, Sören
LT, Falköping 1987, 181 s. ill.
ISBN 91-36-02447-3

Skånsk bostadslänga, uppförd omkring
1860 i traditionell stil.
Ur Så renoveras torp och gårdar.

Schema med uppgifter som bör redovisas då
information om kulturlandskapslitteratur lämnas.

1. **Titel:**
2. **Författare:**
3. **Utgivare/Förlag/Tryckort/Förlagsort:**
4. **Utgivningsår:**
5. **Sidantal:**
6. **Ill. kartor, tab. o dyl:**
7. **ISBN nr:**
8. **Övrigt (pris, format etc):**

Per Grau Møller

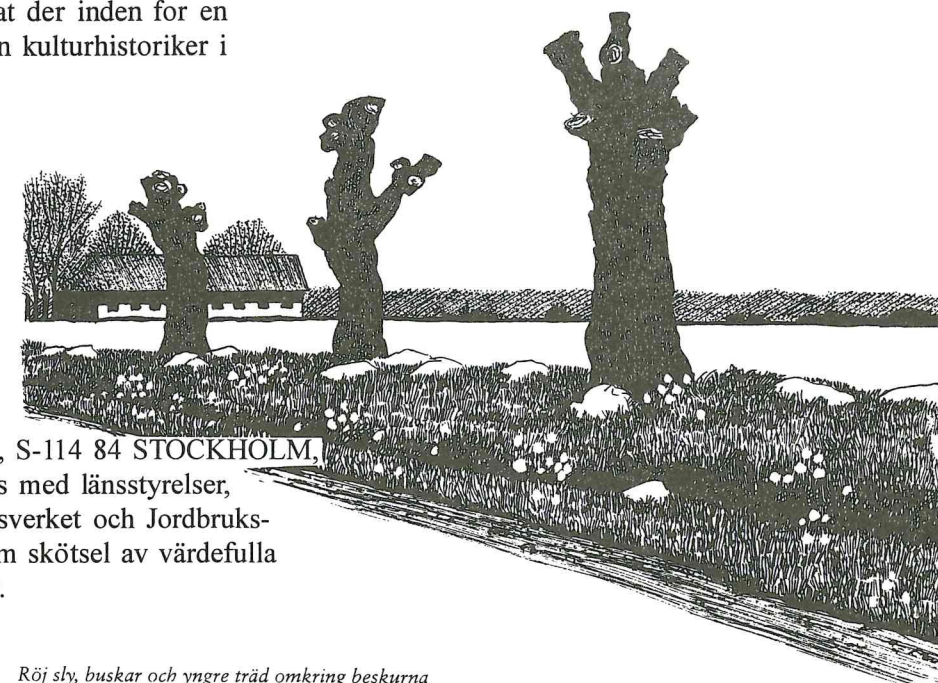
Kulturhistorien i planlægningen

I løbet af foråret er på initiativ af den danske Skov- og Naturstyrelse påbegyndt et arbejde under den ovennævnte overskrift. Baggrunden er et ønske om at styrke den kulturhistoriske side af kulturlandskabet i planlægningen. Der har i en halv snes år ikke været gjort en indsats på dette felt fra centralt hold, men nok fra de enkelte amter. Men nu står stjernerne rigtigt for at fremme, at kulturhistoriske miljøer i højere grad kan bli beskyttet i den fremtidige udvikling. Og vel at merke på et grundlag, der tager udgangspunkt i overordnede kriterier for udpegningen, men hvor arbejdet skal foretages lokalt.

Alt tyder på, at der er god politisk opbakning til en styrkelse af dette område. Miljø- og energiminister Svend Auken skrev sidste sommer en avis-kronik om den tredje dimension, som proklamerede en kraftig oprustning på det kulturhistoriske område. Vi kan også framhæve ministerens deltagelse i vores årsmøde 1993 på Fyn, hvor hans indlæg om udnyttelse af kyster og det nye kystcirkulære er gengivet i Nordisk Bygd. Også fra andre politikere er det signaler om, at dette område må have en kraftig opprioritering. Det skal givetvis ses på baggrund af de senere års satsning på at fremme den biologiske side i forvaltningen af kulturlandskabet. Derfor er det ikke urealistisk at forestille sig, at den profeti vil blive virkelighed, som en ledende embedsmand i Skov- og Naturstyrelsen er kommet med, at der inden for en kortere årrække vil være ansat en kulturhistoriker i hvert amt.

Arbejdet forløber på den måde, at der er skudt en tretrins raket af som forberedelse til det egentlige arbejde. Først arbejdes der med at identificere hvilke kulturhistoriske interesser der kan blive tale om. (Her har Skov- og Naturstyrelsen indledt et samarbejde med Kartografisk Dokumentationscenter ved Odense Universitet). Dernæst skal en registreringmodel afprøves i to amter. Og som det tredje trin er sideløbende påbegyndt et arbejde med at afklare regionplanens rolle for det kulturhistoriske bevaringsarbejde. Derefter er det planen, at de enkelte amter skal arbejde med registrering (hvor det ikke er sket i fornødent omfang i forvejen) og udpegnings af kulturhistoriske elementer i kulturlandskabet. I første række sigtende mod regionplanen 1997, i et videre perspektiv mod en kraftig styrkelse af det kulturhistoriske element i planlægningen. Man kunne forestille sig en sognebeskrivelse svarende til den arkæologiske, hvor kulturhistoriske elementer detaljeret var registreret og beskrevet, således at sagsbehandler meget hurtigt kunne få en overblik over interesser, som kan siges at udgøre helheder i det nuværende kulturlandskab, er identificeret.

Arbejdet er som sagt i opstartfasen, der skeles kraftigt til hvad der er lavet i de andre nordiske lande, og arbejdet rummer spændende perspektiver.

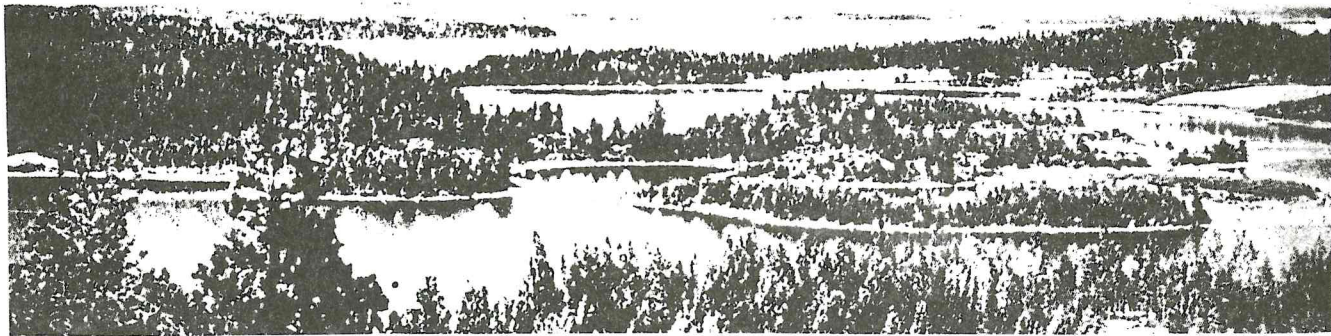
Riksantikvarieämbetet, Box 5405, S-114 84 STOCKHOLM, tel 08-783 90 00, har, tillsammans med länsstyrelser, regionala museer samt Naturvårdsverket och Jordbruksverket, gjort faktablad med råd om skötsel av värdefulla kulturelement i odlingslandskapet.

Røj sly, buskar och yngre träd omkring beskurna träd. De måste stå öppet och ljusa för att det skall överleva på lång sikt.

Illustration: Charlotte Rinaldo

På nordiska vägar

"For vårt forbund kan økt engasjement i forhold til problemene knyttet til det store transportforbruket være en aktuell satsning i årene framover", skrev Geir Sør-Reime i LOMMEN nr 11, 1994. Det finns många aspekter på vårt behov av samferdsel och vägar för detta. Genom klipp ur aktuell nordisk litteratur vill LOMMEN här ge en populär översikt av kommunikationshistoriens bevarandevärden i landskapet och vad som kan göras för att värna dessa.

Ett finskt nationallandskap

Wägen slingrar sig över en kringfluten ås vid namn Punkaharju längs hela sträckan av en ö, som är nära en halv mil lång. Nästan överallt är åsen så smal, att vägen upptager hela bredden av dess vågformiga kam, och så brant, att man skulle hisna för djupet, därest icke branterna wore bewuxna med en naturlig inhägnad av barrträd och lövträd. Från denna höjd, över dessa gungande toppar av björk och tall vidgar sig när och fjärran den skönaste utsikt åt alla håll över fjärdar, sund och holmar i den mest skiftande omväxling. Till höger utbreder sig det härliga, stora Puruvesi, till vänster en sammanhängande rad av mindre fjärdar, som höra till det än widräcktare Pilajawesi.

Alla dessa watten räknas till Saimasjöarna och strömma sakta åt söder. Mellan dem simmar Punkaharju såsom en ofantlig wattenfågel med utspända vingar, omgiwen av sina ungar, de små holmarna, som söka skydd vid dess sidor. Och ungarna efterapa sin moder, de äro små, smala åsar, som stundom kröka sig uti nyckfulla bukter, instänga det klara wattenet i sund och wicar och slingra sig fram i de täckaste skepnader. Mellan deras skuggor flätar sig det ena silwerbandet in i det andra; sjö glänser vid sjö, så långt ögat kan se. Wandraren tröttnar icke att betrakta denna naturens behagfulla lek. Beständigt finner han något nytt, som han tycker sig icke ha sett förut, och wart han än går, upptäcker han andra wida och leende tawlor, willrådiga, om icke den sista han ser är skönare än alla de förra.

Z. Topelius: *Boken om vårt land, 1875.*

Fakta: Punkaharju, är Finlands mest kända rullstensås. Den består av en smal, nästan sju kilometer lång rygg. Åsryggens bredd är bara 20-150 meter och åsens högsta delar reser sig cirka 25 meter över omgivningen. De högsta partiernas sluttningar är mycket branta. Pakkasenharju utgör en fortsättning på Punkaharju. Naturskönheten uppskattades tidigt och redan 1803 anmanade Alexander I att åslandskapet skulle skyddas mot trädfällning och svedjebränning. Området inlöstes av staten 1843 till kronopark. På Punkaharju finns Finlands äldsta naturvårdsskog. Vegetationen är kulturpåverkad, ställvis nedsliten lingontallskog.

Åsen har tidigt haft betydelse som trafikled och landsvägen från Viborg till Olofsborg löpte längs åsens krön redan på medeltiden. Om Punkaharjus strategiska betydelse vittnar de forskningsningar, som ryssarna grävde i slutet av 1700-talet och vid finska krigets utbrott och som bevarats på olika håll i terrängen. I början av seklet konstaterades att de barrskogsbevuxna åsarna utgjorde en idealisk omgivning för tuberkulossanatorier. Det rationalistiska Takaharju sanatoriet från år 1903, numera rehabiliteringssjukhus, inledde den finländska sanatoriearkitekturens imponerande serie. Till sekelskiftesarkitekturen hör likaså Punkaharjus representativa järnvägsstation, som togs i bruk 1908.

Riksdagen godkände i oktober 1990 en lag om grundandet av Punkaharju naturskyddsområde. Ett långsiktigt arbete behövs för bevarandet och stävandet av det stora slitaget som förorsakas av turismen.

Lauri Putkonen i
NATIONALLANDSKAP, Miljöministeriet 1993.

Tokagjelet i Hardanger.
Foto: Riksantikvarien.

Spor som kan fortelle

Den lange, lange sti over myrene og ind i skogene hvem har trukket op den? Manden, mennesket, den første som var her. Det var ingen sti før ham. Siden fulgte et og andet dyr de svake spor over moer og myrer og gjorde dem tydeligere, og siden igjen begynte en og anden lap å snuse stien op og gå den når han skulde fra fjæld til fjæld og se til sin ren. Slik blev stien til gjennom den store almenning som ingen eiet, det herreløse land.

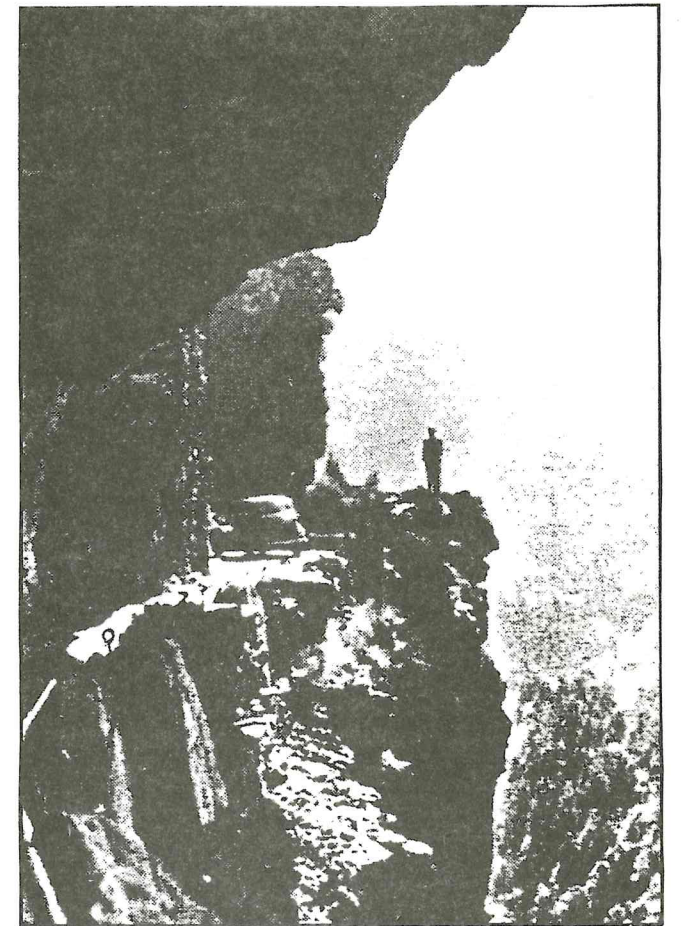
Knut Hamsun: *Markens grøde, 1917.*

Fra tråkk til motorveg

Vegene er "spor" som kan fortelle om tidligere tiders samferdsel og åpner for opplevelsemuligheter og forståelse av våre forfedres levesett, seder og skikker. Veger eldre enn 1537 er automatisk fredet i henhold til kulturminneloven. Vegene har stadig utviklet og forandret seg ettersom krav til framkommelighet og standard har økt. I dag tar det bare timer å ødelegge det som har blitt til gjennom hundreder og tusener av år. Med store maskiner er to alltid mye verdifull veghistorie og opplevelseskvaliteter for alltid ødelagt. Interessen og entusiasmen for vern av de gamle vegene (de som er eldre enn 1950) viser imidlertid en positiv utvikling som gir håp om at vi kan greie å ta vare på vesentlige deler av denne verdifulle historien for framtiden.

Vegen utviklet seg fra å være tråkk til å bli "tjodgata" med viss minimumbredde, omtalt i Gulatingsloven og i Magnus Lagabøters landslov (1274). I Frostatingloven står at mennene i hvert fylke en gang om året skulle gjøre vegarbeid, og at hver mann skulle bygge bruer over tverrelvene. I siste halvdel av 1700-talet kom franske forebilder inn i norsk vegbygging og vegene skulle helst være snorrette. Kjennemerker fra denne perioden er de høye murene som hever vegen over søkk i terrenget for å gi bedre stigningsforhold. Eksempler på veger fra denne tiden er kongevegene over Dovre og Lillefjell samt Kong Karl Johans veg i Trøndelag. Da industrialiseringen skjøt fart rundt 1850 skulle vegene knyttes til jernbanestasjoner og anløpssteder for dampskip. Det var videre viktig å binde landet sammen der dampbåt og jernbane ikke kom fram. For å oppnå dette gikk en peradoksal ned på veggbredden for å kunne bygge flere og lengre veger i grise-grende strøk. Vogner og motoriserte kjøretøy satte etter hvert nye krav til større bredde, bedre grøfting, stikkrenner og dekke.

Kari Møyner i
GAMLE VEGER OG VEGFAR, Bruk-vern- vedlikhold, Direktoratet for naturforvaltning 1994.

Når det skal startes arbeid med istandsetting eller tilrettelegging av en gammel veg, kan det tidlig i prosessen være grunn til å tenke gjennom hvem som er aktuelle samarbeidspartnere og hvem som kan bidra med praktiske råd og hjelp. For å tilegne seg mest mulig kunnskap om gamle veger må en i tillegg til å studere spor i terrenget parallelt studere litteratur og arkivmateriale av ulike slag. Skal en oppnå et godt resultat i forbindelse med restaurering og tilrettelegging kreves grundlig planlegging.

Grunnleggende spørsmål er *om* vegen skal restaureres og i tilfelle *hvordan*. Noen aktuelle problemstillinger er:

- **Hvorfor** er det aktuelt å tilrettelegge akkurat *den* gamle vegen?
- **Hvem** skal vegen tilrettelegges for?
- **Hvordan** skal vegen tilrettelegges?
- **Hva** bør ikke restaureres?
- **Hva** bør tas spesielt vare på?
- **Hvem** skal ha ansvar for gjennomføringen av tiltak og drift?
- **Hvilken** standard og epoke bør vegen vise? Slik den var da den ble bygget, eller da den gikk ur bruk?
- **Hva** slags trafikk bør tillates? Vil vegen tåle tyngre trafikk en det den ble konstruert for?

Ved tvil om hva som er riktig, søk fagkyndig hjelp!

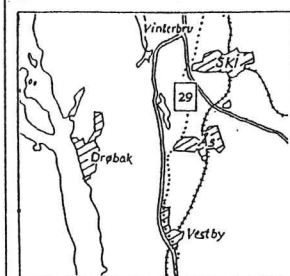
- Lag tiltaksplan og framdriftsplan!
- Registrere og kartfest vegtraseen!
- Kartlegg vegens tilstand og vegmiljø!

BESKRIVELSE

KART 1:5000

REGISTRERINGER 1988

FORSLAG TIL TILTAK

Ved sørenden av Ris-alléen svinger Kongeveien bratt opp på toppen av røst, og følger platået i rett linje sørover forbi gården Skjessjordet.

Her lå ekserserplassen til det folkelige kompani, med telthus fra ca 1720. Da gangveien ble anlagt i 1900-årene, ble telthuset flyttet over på østsiden av veien.

Kneika ved sørenden av alléen/nordenden av ekserserplassen ble foreslått utbedret i 1838, men først i 1893 ble den utsløket.

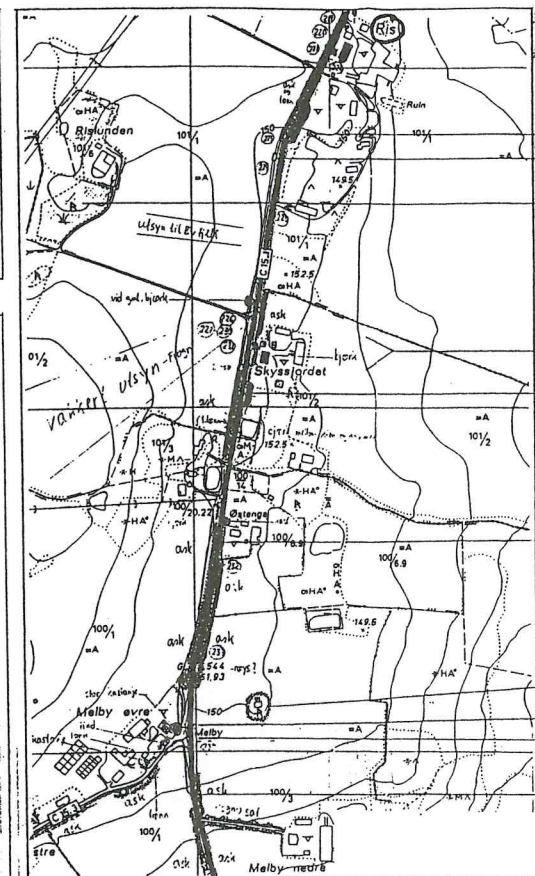
Da ekserserplassen ble nedlagt i 1840, ble gjestgiveriet flyttet dit. Året etter ble den nye gjestgivergården Skjessjordet fraskilt Ris.

I 1855 overtok Melby øvre som gjestgivergård. Men viskosheten ved Melbykrysset varte ikke lenge, før de nye gjestgiveriene langs chausséen overtok etter 1860.

Kongeveien går som en grunn og frodig "gate" langs toppen av røst, med alleer, steingårder, gårdstun, heger og vanningsdammer langs sidene.

Lunder, krattholter og svogheit gir varierte romvisninger i det ellers åpne jordbrukslandskapet.

Gangveien langs vestsiden av Kongeveien fram til Melbykrysset er lagt med fin hånd på utsiden av alletrærne.

sammenhengende gangvei langs Kongeveiens vestsida fra Nordbykrysset til Melbykrysset

(Ris-alléen; se blad 28)

telthuset, nåværende plassering

telthuset, opprinnelig plassering

mulige tufter etter det gamle Ris-tunet

storslaget utsyn mot vest og sørvest:

- mot Frogn, Hurumelva, Drammenselva og Vardalen i Aker.

Bleifjell sørover Drammensdalen forsenkning i synsranden

blandingsallé, mest ask

styvet askerekke

syriahekk

askallé

potetkjeller i gravhaug, askelund

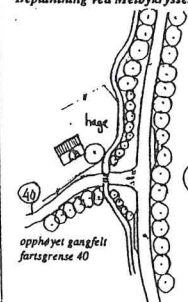
busslomme (n/leskur på østsiden)

Melbykrysset, nylig omgitt; Kongeveien utrettet, vegetasjonsbelst fjernet.

her slutter gangveien (busslomme)

plante allé mellom Ris-alléen og Skjessjordet, samt strekke langs vestsiden av gangveien

Beplantning ved Melbykrysset

Eksempel på utfyllt registreringsskjema. Den Fredrikshaldske kongevei fra Oslo gjennom Follo. Vidar Asheim og Olav Haugdahl har utført registreringene. NLH- Ås 1988.

Ein turistmagnet

Turiststaden Flåm voks fram i 1850-åra, men busetnaden frå fjord til fjell er nær 5000 år gamal. Dei fyrste turistane var engelske laksefiskarar. Christian Fretheim bygde ein trevilla i sveitserstil på garden sin i 1880. Der tok han i mot engelskmennene i åra frametter, og engelskvillaen vart fyrste Fretheim Turisthotell. Samstundes kom den fyrste rutebåten til Flåm, éin gong i veka. Den 1 juli 1906 byrja rutetrafikk Voss-Myrdal på Bergensbanen og toget vart postförende. Hotelleigaren styrde både postkontoret og dampskipskaie. Arbeidet med Rallarvegen, frå Flåm og opp Myrdalsberget med sine 17 vidgjente serpentinar til Myrdal, starta i 1895. Kjosfossen i elva frå Moldådalen vart utbygd med kraftstasjon i 1898 for å skaffa elektrisk kraft til trykkluftborane i Gravahalstunellen. Rallarvegen er ein turistmagnet og eit kulturminne, bygd av rallarane for å transportera fram utstyr og proviant til bygging av Bergensbanen.

Vatnahalsen-Flåm

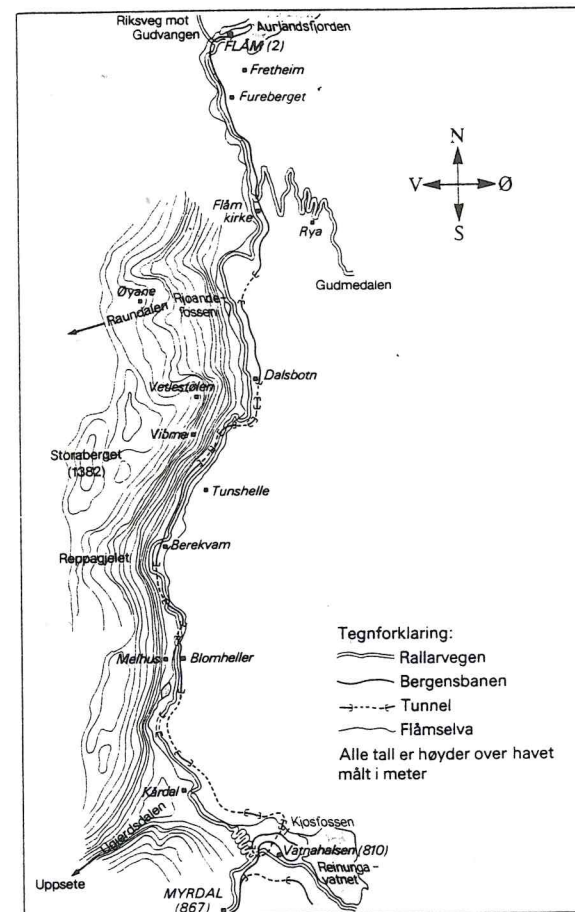
20 kilometer, høgdeskilnad 810 meter frå 810 m o h ned til 0.

Dei 17 krappe svingane, med ein høgdeskilnad på 350 m, frå Vatnahalsen til Kårdal må du trilla

sykkelen, fordi vegen er bratt, med laus grus, og det er ikkje rekkverk langs vegen. På heile strekninga frå foten av Kleivi ned til kyrkja i Flåm er det fin grusveg. Dei siste fire kilometrane ned til Flåm stasjon og Fretheim Hotell er det fast dekke. Det er så å seia ikkje motbakkar på heile denne etappen. Biltrafikken i Flåmsdalen er ikkje stor, men du bør likevel hugsa på at du kan möta ein og annen bil på denne vegen. Å sykla gjennom Flåmsdalen i solskin og godvêr er ei stor oppleving, men i regnvêr er det òg ei heilt særskild fin oppleveing. Ikkje berre ved synsintrykka, men like mykje ved alle luktene frå det uvanleg mangslungne plantelivet i dalen, som kjem sterkare fram i regnvêr.

Kårdal er øvste garden i Flåmsdalen og garden vert bruka til fellesstøl for ikring 300 geiter. Gjert Kårdal, født 1837 og vèl kjend, budde her fra 1870. Frå 1894 var han tilsett ved snømålinga i høgjellet. Vegen han fylgde frå dalbotnen ved Kårdal og opp på fjellet, gjekk opp den bratte lida langs elvegila ved Kjosfossen.

Etter Kårdal ser du den gamle Rallarvegen på andre sida av elva. Den noverande køyrevegen Kårdal-Flåm stasjon nyttar sume stader den same traseen som rallarvegen frå anleggstida.

Vel ein km etter Kårdal kjem du til ein tunnel som ikkje er opplyst. Ver merksam på dette så du syklar trygt.

Melhus er andre garden i Flåmsdalen, ved Blomhelleren haldeplass. Berekvam, 10 km frå Myrdal, er tredje garden i dalen. Her ligg elva i djup gil nedanfor garden. Vegen ligg litt nedanfor jernbanelina som er oppmura med høg gråsteinsmur ei lang strekning.

Vägar och broar har lång tradition som plats för dans och lek. Målning i Ørslevs kyrka, Danmark.

Efter Berekvam syklar du langs Flåmsbana. Herifrå ser du over til stölen Gudmedalen, 946 m o h, der arkeologar gjort viktige funn, m a av jernvinne frå tida ikring Kr födsel. Gudmedalen er vårstöl til garden Ryum nedanfor. På denne stölen er i tida ikring 1970-1980 nydyrka ikring 100 mål jord til engslått.

Etter ein liten motbakke kryssar vegen jernbanen ved Høga. Her skjer jernbanelina seg inn i ei stor jettegryte.

Fyrste garden nedanfor Tunshelle er Dalsbotnen med Dalsbotnen haldeplass på Flåmsbana. Håreina (den høge reina) haldeplass ligg i dalbotnen, med garane Indrelid, Ryum, Geisme opp i lida på austsida og Vidme på vestsida.

Til høgre for Rjoandefossen tek stölsvegen Sverresgong, kong Sverres veg til Bergen i 1177 og i 1198, opp til stölen Öyadn.

Frå garden Flåm til fjorden 4 km nedanfor ved Fretheim er det brei og flat dalbotn. Namnet Flåm er dativ fleirtal av substantivet flå som tyder flat slette. Ved Flåm kyrkje stod det i eldre tider eit hov med 17 bautaseinar i ein ring. Den ringen stod heilt til 1834, då steinane vart flytte til Lunden. Flåm kyrkje slik som ho står i dag, er frå 1667. På same stade stod den gamle Flåmskyrkja som var bygd i mellomalderen. Vid Flåm stasjon står villa Solhaug som vart bygd til verdsutstillinga i Paris i 1889. Det er eit tømra hus i drakestil som skulle representera norsk byggjekunst. Entreprenörarna for arbeidet med Gravahalstunellen, kjøpte huset i Paris. Det var frakta med skip til Noreg og Flåm.

Tron Bach og Johannes Gjerdåker i RALLARVEGEN, Cappelen 1992.

Det var dans bort i vägen

Det var dans bort i vägen på lördagsnatten, över nejden gick låten av spelet och skratten, det var tjoh! det var hopp! det var hej! Nils Utterman, token och spelmansfanten, han satt med sitt bälgspel vid landsvägskanten, för dudeli! dudeli! dej!

Och de hade som brinnande blånor i kroppen, och som gräshoppor hoppade Rejländshoppen, och mot stenar av klackar det small. Och rockskörten flaxade, förkläden slängde, och flätorna flögo och kjolarna svängde, och musiken den gnällde och gnall.

Gustaf Fröding: GUITARR OCH DRAGHARMONIKA, 1891.

I hägn av sten och äpple

Blekinge län
Olofströms kommun
Jämshögs socken
Topografisk karta: Karlshamn 3E NO
Vägavsnitt: Ströbyn-Erikstorp-Nybygden
Längd: 3 km
Bredd: 2,5-3 m
Slitlager: grus
Förvaltare: vägsamfällighet, enskild väg K 245

SÄRPRÄGLAD MINDRE VÄG

i småskaligt blekingskt kulturlandskap

Denna lilla säregna grusväg går mellan Ströbyn och Erikstorp och är på flera ställen ytterst smal och omgärdad av de för Blekinge så typiska stenmurarna. Kulturlandskapet omkring vägen är småskaligt och innehållsrikt. Hagmarkerna är välhävda och vackra. Vägen är fint anpassad till landskapet och topografin. På flera ställen är backarna branta.

I Ströbyn finns ett markant inslag av hamlade askar och lindar intill vägen. Stenmurarna är vällagda och ibland går vägen genom verkligt trånga stenmurspassager. Mellan Ströbyn och Erikstorp passerar vägen ett gammalt skolhus från 1850 och en minnessten.

Strax före Erikstorp möter de vägfärande en sällsam upplevelse. Vägen kantas av en äppelträdsallé. Erikstorps by har en ålderdomlig prägel och omges av ett vackert kulturlandskap med bl a hällmarker. Byggnaderna är välbevarade och består av framkammarstugor, enkelstugor och salsbyggnader samt magnifika stenladugårdar. Vägen går efter Erikstorp genom ett skogsparti och kommer så småningom ut på den allmänna vägen till Olofström.

Den lilla grusvägen mellan Ströbyn och Erikstorp är speciell och omges av ett ytterst småskaligt blekingskt kulturlandskap. De många hamlade träden, de vällagda stenmurarna och äppelträden i Erikstorp är värdefulla inslag längs vägen. Vägen har mycket högt bevarandevärde.

Tidigare utredningar: Kulturminnesvårdsprogram för Blekinge län sid 239 objekt 60.7, Ängs- och hagmarksinventering nr 60.064, 60.066, Formlämningsregistret raä.

Christina Almqvist, Mariann Syllner-Gustafsson i VÄGEN I KULTURLANDSKAPET,

En beskrivning av de mindre vägarnas kultur- och naturvärden samt exempel på värnvärda vägmiljöer, Vägverket-Region sydöst 1994.

Grøftekanter

I 1988 var der ca 70 000 km vej i Danmark fordelt på 4 600 km hovedlandeveje, 7 100 km landeveje og 58 800 km kommuneveje. På disse veje køres der årligt ca 30 milliarder kilometer i bil. Sætter vi gennemsnitshastigheden til 50 km i timen, bliver der årligt kigget 600 millioner timer ud på det forbipasserende landskab af et eller flere par øjne. I hvert fald passagererne vil have rig lejlighed til at se på grøftekanterne. Settes grøftekantens bredde til 2 m vil de 70 000 km vejnet være omgivet af 280 km² grøftekanter. Det svarer til mere end 1/20 af det danske skovareal.

Slåning af grøftekanterne 2-3 gange om året har medført, at mange plantearter har kunnet etablere sig, og grøftekanterne huser i dag en særdeles alsidig flora. Grøftekanterne er i dag en af de sidste landskabstyper i Danmark med mere eller mindre vedvrende blomstrende naturlig vegetation til gavn for nektarsugende insekter og til glæde for de mennesker, der har øje for denne blomsterrigdom.

Før ca 1960 vrimlede grøftekanterne med sommerfugle. Idag er insektsfaunan mere sparsam. Den tilsvinede forrude på bilen vidner klart om, at bilerne gør et alvorligt indhug i Danmarks insektbestand. Man mener f eks, at bestanden af humlebier om foråret reduceres kraftigt af bilerne, idet de fleste humlebier på dette tidspunkt er dronninger, der efter at have overvintret er ved at grundlægge et nyt bo.

Der er formentlig flere årsager til, at der ikke mere er så mange sommerfugle og andre insekter i grøftekanterne. I en række grøftekanter blev der i perioden 1985-89 ikke observeret en eneste fastboende sommerfugl eller græshoppe. Der sås kun tilflyvere, som kortvarigt slog sig ned for at søge nektar på de blomster, der skød op mellem slåningerne. Måske blev en stor del af tidligere tiders sommerfuglerigdom delvis rekrutteret fra tilstødende uberør-

te mariginaljordsområder, som nu er borte. En anden forklaring kan være, at slåmaskinerne har skabt fødemangel for disse insekter ved at fjerne planterne og dermed nektar til de voksne sommerfugle og blade og blomster til larverne. Det biologiske system kolliderer, så at sige ved slåning, og eftersom man slog flere gange om året, ødelagde man på den måde livsgrundlaget for mange insekter.

Det kan også tænkes, at den enorme saltpåvirkning om vinteren skader overvintrede insekter mere, end vi ved. Saltpåvirkningen er så voldsom, at det ikke er for meget at sige, at insekterne ligger i en saltlage, når sneen smelter.

Det sker, at landmændene under giftsprøjtningen på de tilstødende marker kommer til også at sprøjte grøftekanterne. Selv en let brise kan føre sprøjtemidler 30 m væk fra sprøjtebommen. Sprøjtningen alene kan dog ikke forklare, hvorfor insektlivet overalt i årevis har været så sparsomt. Endnu en teoretisk mulighed er, at tungmetaller m v fra bilernes udstødningsgasser har skadet dyrelivet i grøftekanter.

Insekter er dog stadig i grøftekanter. Der vil altid være små levesteder, hvor forskellige dyrarter kan trives. På sydvende skråninger vil mange tørbundslevende insekter således kunne klare sig, mens de nordvendte skråninger og vejgrøfter kan huse mere fugtighedskrævende arter. Det er et glædeligt faktum, at ikke så få sommerfugle, humlebier og andre insekter i sommeren 1991 er dukket op mange steder

i grøftekanterne. Om sommeren ses mange overfladeaktive arter af biller, tæger, snyltehvepse, fluer og myg samt edderkopper. Synet af de sorte spinderlarver af bl a forskellige bjørnespindere, der kommer vandrende over vejene i august-september måned, når der høstes, er velkendt af de fleste.

Af sommerfugle kan nævnes køllesværmere, græsrøndeøje og f eks grøftekanternes karakterart, sort måler *Odezia etrata*, som egentlig burde hedde grøftekantmåler. Larven lever bl a på kørvel, så arten skulle have gode chancer for at klare sig i grøftekanter. Endvidere er der set masser af myrer og biller. Tilflyvende insekter som f eks kålsommerfugl, dagpåfugleøje og tidselsommerfugl nyder især godt af grøftekanternes nektargivende planter som agertidsel, rejnfan, mælkebøtte, vild kørvel og hvidkløver.

Man må håbe, at myndighederne efterhånden får øje for den betydning, grøftekanter har eller burde have ikke blot for plantelivet, men også for insekter og andre dyr, samt den store rekreative betydning, grøftekanternes skønhed kunne få for de mange mennesker, der daglig bruger vore veje. Måske vil vi med tiden atter komme til at opleve fortidens myldrende alsidige liv i vore grøftekanter, hvis vi behandler dem ordentligt.

Peter Gjelstrup i GRØFTEKANTEN, Natur og Museum, Naturhistorisk museum, Århus 1992.

Klotjohans morbror fattede pludseligt et dybt interesse for entomologi og studerede tjocke

bokverk om alle slags fjærilar og skærskådade jæmvål færgstarka planscher över dylika flyg-

fæn. Efter djupgående teoretiska studier beredde han sig att medelst häv fånga ett antal

fjærilar för att närmare betrakta dem. I går tyckte han sig se en fjæril som kunde vara

Svart- och vitrandiga nyckelbensflyet (*Lasio-campa infausta*) eller möjligen Allmänna

pinnsoffspinnaren (*Saturnia pini*). Efter fyra timmars jakt lyckades han fånga fjærilen, som tyvärr visade sig vara ett spårvagnskvitto.

ODLINGSLANDSKAPET

NORDISK KULTURLANDSKABSFORBUND

Egevej 1, Nr. Lyndelse
DK-5792 ÅRSLEV

11 juli 1995

Kulturlandskabet

1995 er af Europarådet erklæret for Naturbeskyttelseår. I Danmark og Sverige har man valgt at sette kulturlandskabet/odlingslandskabet i centrum.

I Danmark kaldes kampagnen *Det danske Kulturlandskab* for å markere det ubeskyttede, menneskeskabte landskab. "Formålet med den danske kampagne er at skabe opmærksomhed og forståelse for de værdier, som er knyttet til kulturlandskabet med dets variation af naturværdier og kulturhistoriske spor. Kampagnen organiseres af Miljø- og Energiministeriet ved Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med amterne og over 20 organisationer, der har tilknytning til natur, friluftsliv, museer, bygningskultur, landbrug og skovbrug." (Citat fra Skov- og Naturstyrelsens 24 siders pjece om kampagnen, der kan rekvireres hos styrelsen: *Haraldsgade 53, DK-2100 KØBENHAVN Ø, tlf +45 3947 2000.*)

I Danmark blev kampagnen indledt den 2 maj ved en større ceremoni på Erimitage-slottet under deltagelse af Prins Henrik og miljø- og energiminister Svend Auken. Samtidig blev en plakatserie præsenteret.

Senere på året (17 august) bliver bogen *På opdagelse i kulturlandskabet* præsenteret, som udgives af Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med forlaget Gyldendal. Bogen er forfattet af en række fagfolk på området, herunder en del af forbundets medlemmer.

De største danske aktiviteter er koncentreret omkring *De Fem Grønne Søndage* i august, september og oktober. Det er søndagene 27 august, 17 september, 24 september, 15 oktober og 22 oktober. Her inbydes der til arrangementer lokalt i hvert amt, hvor repræsentanter for amterne, Dansk Skovforening, Friluftsrådet, Landbrugsrådet og Skov- og Naturstyrelsen (d v s statsskovdistrikterne) har sammensat programmet, således at der hver søndag i hvert amt er fem forskellige arrangementer med formål at fremvise landskabet og fremme forståelsen for at beskytte dets værdier.

Nordisk Kulturlandskabsforbund er kommet med i arrangementerne lidt ad bagvejen. Forbundet har tilbudt en række ekskursioner som kunne være et lokalt arrangement på en af de fem grønne søndage. Følgende arrangementer bliver gennemført:

Københavns amt: *Amager et særpræget kulturlandskab* - en vandretur gennem det kulturlandskab, som blev skabt af hollandske bønder i 1500-tallet; Den store hollændeby Store Magleby og markerne til Dragør, hvor byplan og byggeskik studeres. På vejen besøges en ægte Amagergård.

Mødetid og -sted: søndag den 17 september kl 10-12 ved Store Magleby kirke, ved Karl-Erik Frandsen.

Roskilde amt: *Herremandens, bondens og husmandens kulturlandskab* - en bustyr gennem Vallø Stifts storslående herregårdslandskab med besøg ved slottet. Over landsbyerne Enderslev - med gl. overdrev - Tessebølle og Åshøj til Højelse. Turen slutter med et besøg i statshusmandkolonien Spanager.

Mødetid og -sted: søndag 24 september kl 13-16.30 på Køge torv, tilmelding til Køge Museum, ved Gunnar Solvang.

Storstrøms amt: *Landskabet som Folketinget vender ryggen* - en tur rundt i *Skejten*, som reelt er et sjældent smukt kulturlandskab.

Mødetid og -sted: søndag 27 august kl 9-12, parkeringspladsen ved refugiet Fuglsangs hovedbygning (6 km fra Nykøbing mod Nysted), ved Sven Thorsen.

Fyns amt: *Landsby og landskab - et eksempel på en enestående bevaringssituation* - kulturlandskabet fra landsbyfælleskabets tid repræsenteret ved Viby og Måle på Hindsholm.

Mødetid og -sted: søndag den 22 oktober kl 14-16 ved Viby Mølle, ved Erland Porsmose.

På styrelsens vegne skal der her lyde en tak til disse turledere, der beredvilligt har stillet sig til rådighed for forbundet i denne anledning. Der skal lyde en opfordring til alle medlemmer og deres bekendte om at slutte op om disse ture lokalt!

Der skal også lyde en tak til de medlemmer, der tilbød at arrangere en ekskursion, men hvis tilbud ikke er blevet udnyttet af de amtslige arrangørgrupper. Rent faktisk har forbundets medlemmer tilbudt ekskursioner med et kulturlandskabeligt indhold i 10 ud af landets 15 amter.

Midt i kulturlandskabet kan man dog ikke undlade at stille spørgsmålet, om det er alt hvad forbundet kan byde på? Et forbund, hvis formål - ganske vist på nordisk plan - ligger så nært op ad den ovenfor citerede målsætning for årets nationale kampagne. Og har forbundet overhovedet en fremtid?

Til det første skal siges, at forbundet (styrelsen) har valgt ikke at tage selvstændigt initiativ. Dels har der ikke været tale om et fælles nordisk initiativ, dels har vurderingen været, at vi trods alt er en for lille organisation til at stable noget selvstændigt på benene. Og i Sverige har vores omtale i den præsentation af organisationer, der arbejder med odlingslandskabet, strandet af økonomiske årsager.

Men i Danmark har vi forsøgt at deltage med det ovennævnte initiativ - i nærmest sidste øjeblik hvor andre organisationer var inviteret til samarbejde. Det gælder f eks Dansk Cyklistforbund, Danmarks Jægerforbund, Biologforbundet, Dansk Vandrelaug, Dansk Kulturhistorisk Museumsforening og Danmarks Naturfredningsforening (her har vores tidligere ordførende Eiler Worsøe lavet en fin historisk skildring af kulturlandskabets udvikling i en tegneserie).

Jeg tolker tingenes tilstand som udtryk for, at forbundet ikke er tilstrækkelig kendt, og/eller at man ikke har tiltro til organisationen. For jeg mener absolut, at forbundet har en eksistensberettigelse og en fremtid. Alene tilrettelæggelsen af de fem søndage, bedømt på de deltagende organisationer (i skrivende stund er de enkelte arrangementer ikke kendt) vidner om, at det er de daglige forvaltere og brugere af landskabet, der skal fortælle om deres aktuelle brug (land- og skovbrug) og forvaltning (amter og statsskovdistrikterne) af kulturlandskabet.

Den dybde og alle de fortællende lag, som kulturlandskabet rummer næsten alle steder som forklaring af dagens aktuelle udseende, er absolut værd at beskæftige sig med. Den giver en ekstra dimension til at forstå den rumlige verden, der omgiver én til daglig. Og det uanset om det er fra en historisk, arkæologisk, botanisk eller arkitektonisk synsvinkel. Og netop disse fortællende og oplysende dimensioner er et væsentligt led i forbundets formål:

Samtidig med at bevare de væsentlige værdier i kulturlandskabet, d v s hvor de enkelte elementer er meget velbevaret, gerne i et sammenhængende miljø. At påvirke myndighederne til en sådan forvaltningspraksis er også et væsentligt led i forbundets målsætning. Derfor mener jeg, at forbundet fortsat har en vigtig og gerne større rolle at spille - via medlemmerne og styrelsen.

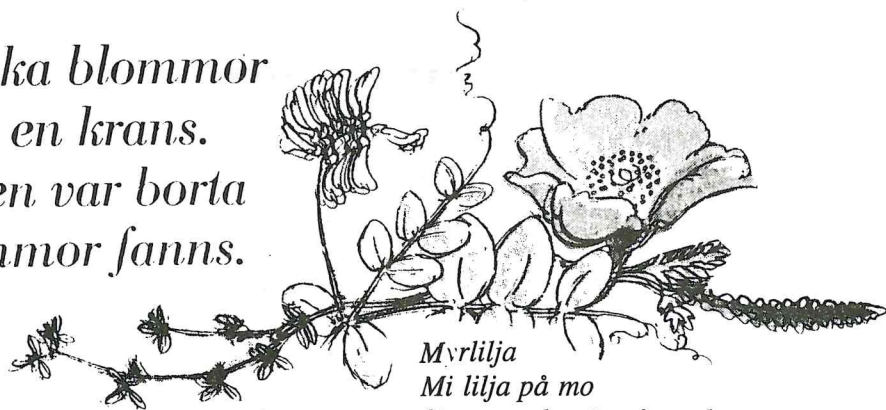
Per Grau Møller
dansk styrelserepræsentant

Riksantikvarieämbetet
SKÖTSEL AV KULTURVÄRDEN
I ODLINGSLANDSKAPET
Faktablad C2c, 1994

Illustration: Charlotte Rinaldo

*Jag ville plocka blommor
och binda dig en krans.
Men ängen den var borta
och inga blommor fanns.*

*Myrlilja
Mi lilja på mo
försvann du när våtmarken
dikades tro
Nathecium ossifragum
tål inte lagom*

*Fältgentiana
syns alltmer sällan
hör till grusvägar
som skall rättas, slätas
och rätas*

*Finner du rosen, finnrosen
då har du funnit den hotade rosen
rosen bland blomstren som hotas
Blomstren som inte kan värja sig
bara i en sista krans besvärja dig
Människan är rosens hot
Stå emot
Rosa acicularis
Rosa carelica
i vår egen svenska
karelska skog*

Anna-Lisa har också en mer prosaisk kommentar:
"Drygt 150 svenska arter, blomväxter och
ormbunkar, är hotade till sin existens.
Linné roterar i graven!"

Varje år borde vara ett naturvårdsår ägnat odlings-
landskapet. Det finns de, som lever så. Två är
journalisterna och författarna Anna-Lisa Bäckman och
Britt-Marie Hallbert, den senare även fotograf och
konstnär. Båda är medlemmar i NFfK. För mer än
tio år sedan uttryckte de i bild och vers sina känslor
för högsommarens hotade och försvunna blomster på
en helsida i Dagens Nyheter. Vi gör ett par klipp.

*Enhetsgröda
råkar döda
färgkulla, åkerklätt,
ängskorn, åkerkål
Produktionen
icke mångfald tål*

*Sällsynta paranta
Platanthera chloranta,
storyxne, grönvite nattviol
träd fram, kräv besked,
bli tung viol
det är nog
kräv äng, kräv skog*

ODLINGSLANDSKAPET.

I Sverige har man som i Danmark markerat kampanjen med att ge ut en bok: *Svenska landskap*, Naturvårds-
verkets förlag. Boken handlar om landskapets förändring genom århundradena. Landet delas in i nio regioner;
södra Skåne, sydsvenska höglandet, östersjööarna, östsverige, västsverige, södra Norrlands odlingsbygder, norra
Norrlands älvdalar, norra Norrlands skogsland och norra Norrlands inland. Dessutom beskrivs storsjöbygden och
övre Dalarna för sig. Under titeln står namnen Ulf Sporrang, Urban Ekstam och Kjell Samuelsson. Alla tre
återfinns i förbundets medlemsmatrikel. Ulf Sporrang är huvudförfattare medan Urban Ekstam svarat för
växtekologisk text. Kjell Samuelsson har redigerat och valt kompletterande utsnitt ur Selma Lagerlöfs och Carl
Fries produktion. Nils Forshed, också förbundsmedlem, har målat en rad utsökta blomporträtt. Hans Sjögren har
gjort nya kartor. En rad toppfotografer bidrar med storslagna landskapsdokument. Lantmäteriverket har ställt äldre
kartor och flygbilder till förfogande. Texten är bra och boken är skön. En stor miss är dock att Nordiska förbundet
för kulturlandskap saknas i listan över organisationer som värnar odlingslandskapet.

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP *Några nya namn i styrelsen*

LOMMEN inleder här en presentation av förbundets styrelse. Vi börjar med de två svenska ledamöterna, som båda
är nyvalda vid årsmötet i Ekenäs 1995:

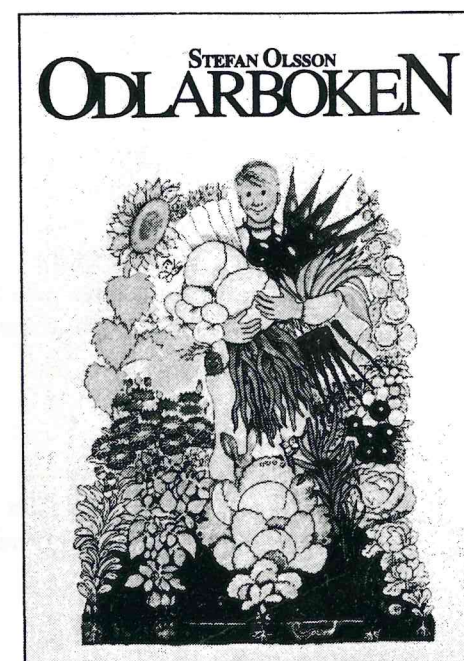
Maria Nyman-Nilsson

På årsmötet i Finland blev jag vald att efterträda Olof
Stroh som kontakt i Sverige. Jag bor i Landskrona,
det vill säga i Skåne, är 40 år, gift med en agronom
och har tre pojkar.

Min utbildning består i att jag är såväl biolog
som landskapsarkitekt. Som biolog är min inriktning
zoologisk ekologi och limnologi. Ett starkt intresse har
alltid funnits hos mig för kultur i olika former och för
att få kombinera detta med mitt natur- och trädgårds-
intresse.

Jag har jobbat vid parkförvaltningen i Helsingborg ett
antal år men sedan drygt ett år är jag knuten till
Fredriksdals friluftsmuseum där jag nu arbetar med
två stora projekt. Det ena handlar om att återskapa
Fredriksdals stora herrgårdsköksträdgård från 1840-
talet. Här ska tidstypiska och gamla sorter av grönsa-
ker, frukter och bär odlas på ett kulturhistoriskt riktigt
sätt. Förhoppningsvis kan detta leda till att Fredriks-
dals friluftsmuseum i framtiden blir centrum i Sverige
för bevarande av äldre köksväxter.

Det andra projektet drivs i norra Halland i
Äskhults by, en ålderdomlig by med 1700-tals karak-
tär (se LOMMEN nr 10, sid 20-21). Här består
uppgiften av att dokumentera och föreslå åtgärder för
byns tomtmiljöer, mullbänkar, kålgårdar och frukt-
trädgårdar.

Gunvor Gustafson

Jag bor med min familj i Delsbo, Hälsingland. Resten
av min familj är min man, för enkelhetens skull
titulerad ekonom, två tonårssöner och en liten dotter.
Jag har en brokig bakgrund med olika erfarenheter.
Efter en examen med etnologisk inriktning flyttade vi
till Hälsingland, där vi under ca 12 år drivit ett
jordbruk med djurhållning. Under halva denna tid har
vi haft en större getbesättning med getosttillverkning
i ett eget gårdsmejeri. Ett tiotal år har jag, tillsam-
mans med min man skött ett "hantverksindustriellt"
företag med tillverkning av läderprodukter.

De senaste fem åren har jag arbetat åt Hälsinglands
museum med olika uppdrag, allt ifrån fäbodinvente-
ringar, byggnadsvård och kulturlandskap till informa-
tionsskyltar. Jag har särskilt intresserat mig för det
äldre agrarlandskapet i Hälsingland, dess historiska
utveckling, ekonomibyggnader och vattenverk.

I Nordiska förbundet för kulturlandskap är jag
ny sekreterare efter Kelvin Ekeland.

Odlarboken

Kanske kan Fredriksdals friluftsmuseum också bli
Sveriges trädgårdsmuseum. Redan nu kan intresse-
rade odlare förvärva kunskap och få praktiska tips
vid besök på museet. Det vill fungera som en
levande uppslagsbok.

Trädgårdsjournalisten Stefan Olsson har utifrån sin
mångåriga erfarenhet av odling skrivit odlarboken
för dem som vill få ut mer av sin trädgård. På
senare år har Stefan haft en större odling i Hälsing-
land, klimatzon VI. Råden är således utprovade
också efter förhållanden som kan råda mitt i Sveri-
ge och även längre norrut. Studieplan finns till.
Birgitta Geite har gjort bilderna.

Odlarboken

Olsson, Stefan

Åby, Natur och Trädgård Bokförlag 1994, ill.
ISBN 91-970800-5-5

Sätter du in 250:- på postgirokonto 77914-0,
Natur och Trädgård, Box 47, S-616 21 ÅBY,
får du boken ca 100:- billigare än i bokhandeln.